

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Sinologie

Bakalářská práce

Eva Chobotská

Svazování ženských nohou: srovnání postojů Číňanů a západních misionářů v Číně

Female Footbinding: A Comparison of Attitudes of the Chinese and of the Western
Missionaries in China

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Jiří Hudeček, Ph. D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 18. prosince 2023

Eva Chobotská

Klíčová slova

svazování nohou, Čína za dynastie Qing, západní misionáři v Číně, Timothy Richard, Alicia Little, Liang Qichao, John MacGowan, Kang Youwei, zlaté lilie, modernizace, feminismus, čínské zvyky

Key words

footbinding, China in Qing Dynasty, western missionaries in China, Timothy Richard, Alicia Little, Liang Qichao, John MacGowan, Kang Youwei, golden lilies, modernization, feminism, chinese customs

Abstrakt

Bakalářská práce zhodnocuje vlivy, které na čínská hnutí proti svazování nohou měli misionáři a aktivisté především z Velké Británie. Zaměřuje se zejména na díla spisovatelky a aktivistky Alicie Little a misionářů Timothyho Richarda a Johna MacGowana, srovnává jejich postoje a argumentaci se spisy čínských reformátorů a aktivistů Liang Qichaa a Kang Youweie. Účelem práce je ve světle dobových pramenů poukázat na to, že západní kritika byla vznášena převážně ženami, které se snažily zlepšit podmínky svým čínským protějškům, zatímco čínská kritika byla formulována muži jako součást reformem a snahy o modernizaci Číny.

Abstract

The bachelor thesis evaluates the influences that missionaries and activists, mainly from Great Britain, had on the Chinese anti-footbinding movements. Its particular focus is on the works of writer and activist Alicia Little, and missionaries Timothy Richard and John MacGowan, comparing their positions and arguments with the writings of Chinese reformers and activists Liang Qichao and Kang Youwei. The purpose of the thesis is to highlight, based on contemporary sources, that Western criticism was primarily and mostly voiced by women who sought to improve conditions for their Chinese counterparts, while Chinese criticism was formulated by men as part of reforms and efforts to modernize China.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	PRŮBĚH PROCESU SVAZOVÁNÍ	3
2.1	PRVNÍ SVÁZÁNÍ	3
2.2	FYZIOLOGICKÝ DOPAD NA TĚLO	4
2.3	NEVYDAŘENÁ SVÁZÁNÍ A JINÉ STYLY	5
3	HISTORIE PRAXE	7
3.1	POČÁTKY ZVYKU	7
3.2	ROZŠÍŘENÍ ZVYKU	9
3.3	HNUTÍ PROTI SVAZOVÁNÍ NOHOU	9
4	HISTORIE MISIONÁŘSTVÍ V ČÍNĚ	13
4.1	NESTORIÁNSTVÍ V ČÍNĚ	13
4.2	PRVNÍ JEZUITSKÉ MISIE	15
4.3	PROTESTANTSKE MISIONÁŘSTVÍ V 19. A 20. STOLETÍ	17
5	AUTOŘI PRAMENŮ: ŽIVOT A DÍLO	20
5.1	ŽIVOT A DÍLO JOHNA MACGOWANA	20
5.1.1	<i>How England Saved China</i>	21
5.1.2	<i>Heavenly Foot Society</i>	21
5.2	ŽIVOT A DÍLO ALICIE LITTLE	23
5.2.1	<i>Intimate China: The Chinese as I have seen them</i>	25
5.2.2	<i>The Land of the Blue Gown</i>	26
5.2.3	<i>Natural Foot Society</i>	27
5.3	ŽIVOT A DÍLO TIMOTHYHO RICHARDA	29
5.3.1	<i>Forty-five Years in China: Reminiscences</i>	31
5.4	ŽIVOT A DÍLO KANG YOUWEIE	32
5.4.1	<i>Apel císaři 請禁婦女裹足折</i>	34
5.5	ŽIVOT A DÍLO LIANG QICHAA	34
5.5.1	<i>O vzdělávání žen 論女學</i>	36

6	PROVNÁNÍ POZNATKŮ/ANALÝZA.....	38
6.1	SUBJEKTIVNÍ NÁZORY AUTORŮ	38
6.1.1	<i>Odkazy na spartanství</i>	<i>43</i>
6.2	POSMĚCH CIZÍCH NÁRODŮ.....	44
6.3	EKONOMICKÉ A SPOLEČENSKÉ DOPADY	45
6.4	ZDRAVÍ MATEK NÁRODA	47
7	ZÁVĚR	50
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	51
8.1	PRAMENY	51
8.2	LITERATURA	51
	PŘÍLOHA	I

1 Úvod

Svazování nohou byl složitý proces deformace nohou dívek v Číně zhruba od 11. století do začátku 20. století, který se postupně rozšířil z nejvyšších vrstev společnosti mezi ostatní obyvatele Číny (a týkal se především obyvatel národnosti Han). Nesl s sebou kromě fyzických následků také ty psychické, jelikož byl velice bolestivý a začínalo se s ním již v raném dětství. U některých osob mohla tato zkušenost vyvolat pasivitu a stoicismus, v podstatě se tedy svázaly nejen nohy, ale i mysl (Hong 1997, 289).

Zpočátku šlo pravděpodobně o módu palácových tanečnic, které si při tanci obmotávaly chodidla hedvábím, ovšem postupem času, s rozšířením zvyku, se stalo svazování symbolem sociálního statutu; ženy, tím, že podstupovaly tento proces, dokazovaly, že jsou disciplinované, a zvyšovaly tak své šance na výhodný sňatek – byl to tedy také nástroj sociální mobility. Svázané nohy téměř znemožňovaly ženám pohyb a jelikož kvůli stále deformaci bez ustání mokvaly, nebyly nikdy odkrývány veřejnosti. Tajemství, které díky tomuto faktu skýtaly, mohlo být příčinou fetišu, který někteří muži v Číně, „milovníci svázaných nohou“, vyznávali.

Nejobsáhlejším dílem tematizujícím svazování nohou je kompilace zvaná *Cai fei lu* 採菲錄, kterou na sklonku zániku zvyku sestavil a v roce 1933 z části poprvé vydal literát Yao Lingxi 姚靈犀 (1899-1961). Analýza tohoto díla je nad rámec této práce, je ale běžně citované v sekundární literatuře, kterou tato práce používá – zároveň se jedná o jednu z nejvýznamnějších knih napsané na téma svazování nohou: *Chinese Footbinding: The History of a Curious Erotic Custom* od Howarda S. Levyho a monografie *Cinderella's Sisters: A Revisionist History of Footbinding* od Dorothy Ko.

Tato práce se zaměřuje na analýzu přístupů západních aktivistů a misionářů působících v Číně ke konci 19. století a na přelomu 19. a 20. století ke zvyku svazování nohou a jejich motivace pro zakládání hnutí proti jeho praktikování. Základem analýzy je srovnání poznatků z memoárů *Intimate China: The Chinese as I have seen them* a *The Land of the Blue Gown* od Alicie Little, *Forty-five Years in China: Reminiscences* od Timothyho Richarda a *How England saved China* od Johna MacGowana; s konkrétním zaměřením na části, kdy autoři sdělují své osobní postoje nebo popisují své osobní zkušenosti se zmíněným zvykem. Tyto poznatky poté práce dává do kontrastu s přístupy k problematice čínských reformátorů Liang Qichaa a Kang Youweie, vycházející z jejich

esejí *lun nü xue* 論女學 (O vzdělávání žen) a *qing jin funü guozu zhe* 請禁婦女裹足折
(Podání trůnu s žádostí o zákaz svazování nohou).

2 Průběh procesu svazování

Tato kapitola se věnuje prvnímu svazování, jak a kdy probíhalo, jaké fyziologické dopady na tělo ženy mělo v průběhu jejího života a také na méně známé styly svazování nebo nepovedená svázání.

2.1 První svázání

Nohy se začínaly dívkám svazovat kolem pátého až sedmého roku života, jelikož se tradovalo, že jejich qi se tou dobou začínala probouzet. Zároveň už byly dost dospělé na to, aby dokázaly snést bolest a pochopit důležitost tohoto rituálu (Wang 2000: 6).

Alicia Little ve své knize *Intimate China* uvádí, že na západě Číny se dívkám chodidla začínala svazovat kolem šestého roku života, na východě mezi pátým a sedmým rokem. Ovšem při jedné diplomatické večeři v Šanghaji zjistila, že místní děvčata mají pouze dva roky na to, aby mohla bezstarostně běhat, což napovídá, že v Šanghaji a možná i v některých dalších oblastech Číny se začínalo se svazováním mnohem dříve (Little 1899: 137).

Jako pro většinu významných událostí v Číně, prvním a zásadním krokem bylo pro první svazování vybrání příznivého dne.

Samotný průběh se mohl lišit mezi městy i provinciemi a zároveň rodinu od rodiny podle jejího sociálního či ekonomického postavení. Základem ovšem bylo umýt nohy ve vodě, s bylinami či bez, aby změkly a kůže byla více poddajná. Poté se očistily a přešlo se k nehtům, které se co nejvíce ostříhaly na všech prstech kromě palce, jenž se jako jediný prst nesvazoval pod chodidlo, později se ale mohl svázat směrem nahoru tak, aby tvořil větší špičku. Před ohýbáním prstů bylo nutné namasírovat nohu kamencem, aby se alespoň při prvním svázání zabránilo pocení a zmírnila se tak infekce.

Nejdříve se jeden konec obinadla, které bylo zhruba pět centimetrů široké a tři metry dlouhé, umístil na klenbu z vnitřní strany chodidla. Odtud se jednou obmotal přes prsty a poté se obinadlo vedlo znovu směrem z vnitřní strany, tentokrát okolo palce. Následně se látka obmotala okolo paty, tentokrát z vnější strany chodidla, a poté se vrátila zpět ke špičce nohy a silně se utáhla tak, aby se špička a pata co nejvíce přiblížily k sobě. Znovu okolo palce, přes nárt okolo kotníku a zpátky, dále k patě a po vnitřní straně chodidla ke špičce. Odtud přes nárt znovu k vnější straně chodidla, kolem paty a zpět ke klenbě. Obvaz měl být během celého procesu neustále napnutý, aby vyvíjel tlak na

chodidlo. Tímto způsobem se pokračovalo, dokud se celá délka obvazu nespotřebovala. Pak bylo ještě nutné jej pevně zašít, aby nepovolil při dívčíných prvních krocích, do kterých byla nucena bezprostředně po svázání, aby napomohla procesu váhou vlastního těla.

Ze začátku matky či jiné pověřené ženy na dívky dohlížely; nutily je chodit, hlídaly, že si obvazy nepovolují a pomáhaly jim s výměnou obinadel a ošetřováním chodidel. Postupně také více a více zmenšovaly obuv, aby neustále vyvíjely čím dál tím větší tlak na chodidlo a dosáhly tak co nejmenších „zlatých lilií“ (Cai fei lu, vol. 3, cit. v Levy 1967: 26-28).

Následující týdny, potažmo měsíce, byly nejhorší. Nohy byly oteklé kvůli opakovanému lámání kostí a snížené cirkulaci krve, při převazování často hnisaly či krvácely a bylo nutné se o ně pečlivě starat minimálně každé dva dny. Dívky se musely znovu naučit, jak chodit a k tomu i jak ovládat své tělo, jak snášet bolest po delší dobu a jak zacházet s prostorem okolo sebe; to vše je pravděpodobně také donutilo rychleji dospět.

Zhruba dva roky se matky staraly o správný průběh procesu, šily nové páry bot, když bylo třeba, sdílely s dívkami svá tajemství a bolest; vytvářely mezi sebou nové, nesmírně silné pouto (Wang, 2000: 9). Dívky se nakonec naučily od svých pečovatelek šít a vyšívat si boty samy a postupně převzaly starost o převazování a péči o svá lotosová chodidla. Ve vyšších společenských vrstvách bylo také často zvykem mít více párů pro každodenní použití a zároveň pro různá roční období. V létě se totiž nohy potily a případně i krvácely, v zimě na ně dívkám naopak byla zima, jelikož se jim neprokrvovaly. Postupem času chodidla dočista znečitlivěla, přesto ale bylo chození pro ženy nepříjemné a starání se o ně bylo neustálou, doživotní starostí.

Jak svázané nohy měly ideálně vypadat je zobrazeno na dobových fotografiích z knihy *How England Saved China*, viz příloha obrázky 1 a 2.

2.2 Fyziologický dopad na tělo

Nejvýznamnějším dopadem bylo zakřivení bederního obratle dopředu, což mohlo také zapříčinit otékání či vyboulení břicha a další problémy s páteří kvůli napětí v zádových svalech. Pokud žena chtěla dosáhnout vzpřímené chůze, muselo se její tělo přizpůsobit a vynalézt způsob, jakým svou vlastní váhu nést co nejjednodušeji a nejefektivněji.

Prvním způsobem tedy bylo přenesení váhy do pánve, konkrétně na křížovou kost, což způsobovalo zmíněné zakřivení bederního obratle. Druhým způsobem bylo rozdělení

váhy také do dolních končetin. V pánvi se tedy soustřeďovaly zhruba dvě třetiny váhy, zbytek podporovala stehna a hýždě. (Levy 1967: 295-299)

Alicia Little ve svých memoárech *Intimate China* dopadům na zdraví žen věnuje téměř celou kapitolu. Říkalo se prý, že jedna z deseti dívek umřela na svazování nohou nebo jeho vedlejší účinky. Když Little tuto záležitost zmínila před matkou představenou dívčí školy v Hangzhou, dozvěděla se, že v městech je úmrtnost dívek mnohem větší a zároveň také, že dívkám v její instituci se již přestaly svazovat nohy, jelikož jeptišky usoudily, že veřejné mínění se dost změnilo na to, aby tím dívky nebyly příliš sociálně poznamenané či znevýhodněné. Little zpovídala známé doktory, aby zjistila, s jakými případy se ve své praxi setkali. Renomovaná doktorka Elizabeth Reifsnyder, která založila jednu z prvních nemocnic v Číně, šanghajskou Nemocnici Margaret Williamson (Schoch 1942: 152) autorce uvedla, že dívkám často v důsledku svazování odpadaly prsty nebo i části chodidel. V takových případech pro ně byla chůze o něco snadnější. Doktorka také poukázala na to, že svázané nohy bolí ženu celý život a jako příklad uvedla padesátiletou klientku, které při dlouhém stání nohy i po tolika letech stále krvácely. Doktor Macklin, který působil v Nankingu mezi lety 1886 a 1927 a kromě kostelů zde založil i nemocnici (The United Christian Missionary Society, 1948: 7-9), zmínil, že k němu jednoho dne přinesly děvče, které mělo v důsledku svázání vřed od paty až do půli lýtka a kdyby ji příbuzní nedali hospitalizovat, zemřela by na otravu krve. Jiné dívky v době první prohlídky nohy již zčernaly a za několik měsíců odpadly, protože její příbuzní odmítali amputaci; dívčin stav se ani tak nelepšil a po roce zeslábla natolik, že zemřela. Doktor McCartney působící v Chongqingu od roku 1891 (Renshaw 2003: 93) se nechal slyšet, že Čínu sužují dvě kletby: kouření opia a svazování nohou. V jeho praxi zažil například dívku, jejíž chodidla visela pouze na šlachách a ženu, která měla obě nohy paralyzované a musela tak být léčena masážemi a elektrickým proudem. Číňané podle něj ignorovali anatomii a fyziologii, a právě tato ignorance způsobovala ženám a dívkám tolik utrpení (Little 1899: 140-144).

2.3 Nevydařená svázání a jiné styly

Považuji za nutné také zmínit, že ne vždy se svázání povedlo v žádané míře či do žádaného tvaru. Kromě závažnějších případů, kdy dívkám prsty či celá chodidla upadala nebo kdy umíraly na gangrénu a následnou otravu krve (Levy, 1967: 77), bylo také běžné,

že se prsty či části chodidla ohnuly špatným směrem. Příklad takovéto nohy lze vidět na obrázku č. 3 viz příloha.

Svazování také mělo své lokální varianty, například na jihozápadě Číny byl rozšířen styl takzvané “okurkové nohy”, *banpojiao*, který byl mnohem méně restriktivní. Nohy nebyly svázány po příliš dlouhou dobu a tím pádem neměly pevně daný tvar, který by se musel udržovat, a to dovolovalo dívkám bez výrazných obtíží pracovat například na rýžových polích (Bossen & Gates, 2007: 124).

Alicia Little ve své knize *Land of the Blue Gown* zmiňuje, že se při svých cestách v rámci kampaně proti svazování nohou setkala ve městě Shantou 汕头 s druhem svazování, který nespočíval tolik ve zkracování nohy jako spíš v jejím zužování.

„At Swatow (Shantou), the next treaty port to be visited, I came across a quite different kind of binding. There people do not shorten the child's feet, always the most painful part of the process. In order to get some field work out of the children they do not bind their feet till twelve, often not till thirteen, when the foot is already too much formed for it to be possible to do more than narrow it by binding all the toes but the big one underneath the foot. An abnormally high heel is, however worn, and this gives to the foot, placed slanting upon it, the appearance of being short.“

(Little 1902: 339-340)

3 Historie praxe

Tato kapitola se věnuje historii zvyku; jeho nejasným počátkům, rozšíření a situaci v 19. a 20. století, kdy probíhala hnutí proti svazování nohou.

3.1 Počátky zvyku

Přesný počátek a původ praxe je těžko vysledovatelný, jelikož je v literatuře téměř nerozpoznatelné, zdali autoři odkazují pouze na „malé nohy“ nebo přímo na „svázané malé nohy“. Obecně by se dalo říct, že počátek praxe mohl být kdykoliv mezi dynastií Zhou 周 a obdobím Šesti dynastií, tedy mezi lety 1046 př. n. l. – 589 n. l. Ovšem nejvíce přijímané teorie datují počátek zvyku až do 10. století.

Během dynastie Tang 唐 byla ideálem ženské krásy korpulentnost, mimo to byly ženy také podporovány v různých sportovních aktivitách, což by svázané nohy jistě nepovolovaly (Levy, 1967: 38). Zhang Bangzhi, učenec žijící v 12. století našeho letopočtu, ve svých spisech zmiňuje, že zvyk v Číně nepanuje dlouho, i když je již rozšířen, a že jako první jej začala praktikovat konkubína jednoho z posledních vládců dynastie Jižní Tang, císaře Li Yu 李煜, který pro ni nechal ze zlata zkonstruovat téměř dva metry vysoký aparatus ve tvaru lotosu. Na něm konkubína měla tančit s chodidly svázanými bílou hedvábnou látkou tak, aby vzbuzovaly dojem měsíčních srpků. (Levy, 1967: 39).

Zmínky o takovémto aparátu lze objevit již za dynastie Severní Qi 北齊, okolo roku 500 n. l. a je zřejmé, že tančení na zlatém lotosu bylo jistou palácovou tradicí. Její původ lze vysledovat do indického folklóru, konkrétně zkazky zaznamenané jedním budhistickým poutníkem, která vypráví příběh srnčí ženy. Tato žena byla překrásná, ale měla srnčí nohy, kdekoliv chodila, zanechávala za sebou otisky podobající se lotosovým květům. Bylo jí předpovězeno, že porodí tisíc synů, což se také stalo – každý syn na jeden okvětní lístek lotosu. Levy ve své monografii tedy předpokládá, že tento příběh byl pro svůj důraz na plodnost populární a že byl znám již vládčům za dynastie Severní Qi, proto je možné, že císař Li Yu o několik století později příběh také znal a jeho tanečnice se tedy stylizovaly do podoby báje srnčí dívky, jejíž nohy bylo jakožto nohy zvířete nutno před světem skrývat (Levy, 1967: 40).

O tom, že počátky svazování nohou lze vysledovat až do dynastie Severní Qi se zmiňují i autoři memoárů, na které je zaměřená tato práce. Alicia Little ve své knize

Intimate China píše o populární teorii, která zmiňuje konkubínu Pan Fei 潘妃¹, jejíž krása byla tak oslnivá, že tam kde stoupla, vyrostly květiny. Tato konkubína pravděpodobně byla jednou z dvorních tanečnic používající výše zmíněný aparatus. Podle Little byla konkubínou císaře He 和帝, posledního vládce dynastie Severní Qi, což je ale mylná informace; dle Dorothy Ko byla Pan Fei konkubínou předchozího císaře Xiao Baojuana 蕭寶卷 (483-501). (Ko 2001: 32)

„The popular idea in China is that P'an-fei (Pan Fei), a favourite of the Emperor Ho-ti (He di), of the Chi Dynasty, whose capital was Nanking, was so beautiful that golden lilies sprang out of the ground wherever she stepped; hence the name of "golden lilies" for the hideous goatlike feet Chinamen so strangely admire. Ho-ti is said to have so loved P'an-fei as to have had golden lotus flowers strewn on her path for her to walk on.“

(Little 1899: 134)

Reverend John Macgowan Pan Fei zmiňuje též a dodává, že je nejpravděpodobnější možnou první osobou spojenou se svazováním nohou, dokonce i datuje správně císaře, jehož konkubínou byla, uvádí ale mylně jiné jméno „Long Huanhao“.

„The origin of this custom is hidden in thie mystery of the past ages. The one tradition that seems more probable than any other declares that it arose at the close of the Ts'i (Qi) dynasty (a.d. 497-501), and we are inclined to accept it as the most reliable one. The Emperor who was reigning at that time was Lung Hwen-hau (Long Huanhao), and one of his concubines, with whom he was deeply in love, was Pan-fei, one of the celebrated beauties of China, whose fame has travelled down the centuries to the present time. Unfortunately, the feet of this lady were deformed, and in order to disguise her infirmity, with deft and cunning fingers she had bound them with silken bands with such exquisite art that only the keenest eye could have seen that there was aught amiss with them.“

(Macgowan 1913: 16)

¹ Konkubína Pan Yunu 潘玉奴 v souvislosti se svým titulem váženější konkubíny *guifei* 貴妃 byla označována jako Pan Fei nebo Pan Guifei.

3.2 Rozšíření zvyku

Svazování nohou tedy pravděpodobně začalo jako móda palácových tanečnic a postupně se rozšířilo i do dalších společenských kruhů. Nejdříve nebylo tolik restriktivní, ovšem za dynastie Song 宋, spolu s měnicí se ideou ženských povinností a vystupování ve společnosti, začínalo být vnímáno jako nástroj potlačování žen. Zároveň se dalo považovat jako způsob šíření čínské kultury a napomáhání oddělování pohlaví – zajistilo, že žena se bude nacházet především v domácnosti.

Za dynastie Yuan 大元 začínalo být normou svazovat dívkám nohy jako indikaci vyššího společenského postavení a zároveň bylo zárukou ženské cudnosti. Zvyk se postupně ze severu rozšířil do centrální a jižní Číny a je možné, že byl považován nejen za symbol statutu, ale také za distinktivní rys lišící Číňany od Mongolů. Z doby dynastie Yuan také máme první doložené zmínky v západní literatuře; mnich Odoric z Pordenone ve svých cestovatelských zápiscích zmiňuje, že „pro ženy je velkou módou mít malá chodidla, a právě z toho důvodu jsou matky zvyklé, hned jak se jim narodí dívky, pevně jim ovázat nohy tak, aby už nemohly ani trochu povyrůst“ (Pordenone in Levy, 1967: 48).

Během dynastie Ming 明 již bylo svazování nohou tak běžné, že se bralo jako ekvivalent pro mužské studování na státní zkoušky – jak svědčí pořekadlo z té doby „pokud ti záleží na synovi, neber jeho studia na lehkou váhu, pokud ti záleží na dceři, neber svazování jejích nohou na lehkou váhu“ (Cai fei lu in Levy, 1967: 49).

Oproti tomu mandžuská dynastie Qing 清 se proti praktikování svazování nohou ostře vyhradovala již od svého nástupu v polovině 17. století. Například již v roce 1664 císař Kangxi vydal edikt proti svazování nohou, při jehož porušení měla dotyčná rodina zaplatit pokutu a muži případně nemohli obdržet svůj oficiální titul po absolvování státních zkoušek. Jelikož ale qingská opozice k zvyku nebyla nijak organizovaná a metodická, nezmohla vůči šířícímu se zvyku nic – během 19. století bylo svazování rozšířené mezi všechny vrstvy společnosti s tím, že nejpevněji na svázání lpěly ženy z nejvyšších aristokratických kruhů.

3.3 Hnutí proti svazování nohou

Jako jednoho z prvních výrazných moderních kritiků bychom mohli označit Li Ruzhena 李汝珍 (1763-1830), který ve svém díle *Květiny v zrcadle* (1827) tematizuje a prostřednictvím svých postav kritizuje svazování nohou. (Drucker 1981: 182) Hlavní

postavy se na svých cestách ocitnou v Království žen, kde jsou ženy nazývány muži; nosí mužské oblečení a zastávají úřednické posty, a muži jsou nazývány ženami; nosí ženské oblečení, malují se a mají svázané nohy. Obchodník Lin, jeden z hlavních postav, je „králem“ vybrán do harému, přičemž je podroben procesu svázání nohou, a je nucen toto mučení snášet do té doby, než se mu podaří uniknout. (Li 1965: 107-132) Lze tedy vidět, že v Číně i před tím, než začala vznikat hnutí existovali tací, kteří svazování otevřeně kritizovali.

Ovšem až od roku 1840, po příchodu protestantských misionářů, se začala vzbouzet vlna kritiky, zpočátku pouze ze strany cizinců. Příchozí misionáři, doktoři a aktivisté se nezdřáhali vyjádřit šok z faktu, že v Číně existuje takovýto zvyk, a právě z toho důvodu pohlíželi na Číňany jako na barbary. Podobně jako někteří čínští kritici zdůrazňovali, že svazování nohou zasahovalo do povinností žen jako např. starání se o domácnost a samozřejmě také téměř znemožňovalo výdělečnou činnost. Z těchto důvodů častěji docházelo k vraždám novorozených děvčat, prodeji dívek do prostituce apod. Misionáři k tomu ještě dodávali fakt, že svazování nohou ženy i s jejich myšlenkami upoutává do jediného konkrétního místa jak ve společnosti, tak ve světě – v domácnosti. (Drucker 1981: 184)

Taipingské povstání, které začalo v roce 1850 pod vedením Hong Xiuquana 洪秀全 (1814-1864), v mnohém podobné ostatním rolnickým povstáním v čínské historii, mezi lety 1853 a 1864 nastolilo režim Nebeského království Velikého míru *tai ping tian guo* 太平天國. Vůdce povstání byl neúspěšným kandidátem úřednických zkoušek, který v roce 1836 přišel do kontaktu s misionáři v Kantonu a začal studovat křesťanství; chápal se jako mladší bratr Krista díky podivným snům, které míval. Postupně okolo sebe začal budovat hnutí s velkým podílem lidí národnosti Hakka a dalších minorit, jejichž ženy si nesvazovaly nohy. Svazování bylo dokonce zakázané pod hrozbou smrti; což mohlo být ovlivněno zvyky minorit, ale také křesťanskou propagandou, se kterou Hong Xinquan přišel do styku. (Drucker 1981: 185)

První výraznější úspěchy, kterých protestanští misionáři vzhledem ke svazování nohou dosáhli, byly dívčí školy, často vedené misionářkami, jako například *Peking Boarding School* založená roku 1872 Američankou Mary P. Gamewell. Konkrétně bylo důležité, že prostředí misionářských škol nabízelo řešení v hledání manžela pro dívky, které si nesvazovaly nohy.

V roce 1874 byla reverendem Macgowanem založena první společnost proti svazování nohou, *Heavenly Foot Society*, ve městě Amoy (Xiamen). V následujících letech bylo založeno mnoho dalších společností, jak Číňany, tak cizinci, nejvýznamnější ovšem byla *Natural Foot Society* neboli *tianzu hui* 天足會 založena v Šanghaji roku 1895 – s její činností je nejvíce spjata aktivistka „Mrs. Archibald Little“ (1845-1926). Oproti *Heavenly Foot Society*, která se zaměřovala téměř výhradně na křesťanskou komunitu v Xiamenu, směřovala své snahy na obyvatele bez ohledu na náboženství, i když většinou z vyšší vrstvy společnosti.

V roce 1902 císařovna vdova Cixi 慈禧 nechala vydat edikt proti svazování nohou, který ale svazování vyloženě nezakazoval, pouze doporučoval nohy nesvazovat, a tak v souvislosti s porušením tohoto ediktu nebyl nikdo stíhán. Ovšem tak či onak, oficiální, byť nepříliš radikální, edikt, který de facto vyjadřoval názor vlády, přidal celému hnutí na váze a vzbudil zájem a motivaci u obyvatel, kteří doposud s křesťany nebo společnostmi proti svazování nepřišli tolik do styku. O tři roky později došlo k zákazu svazování nohou pro studentky ve státních školách založených po roce 1905. (Drucker 1981: 197)

Na začátku 20. století už tak proti svazování nohou veřejně promluvila většina významných čínských politiků a intelektuálů, kromě Liang Qichaa a Kang Youweie například Zhang Zhidong 張之洞, Yuan Shikai 袁世凱 nebo Yan Fu 嚴復. Většina z nich v menším či větším měřítku přišla do kontaktu právě s *Heavenly Foot Society*, a tak byla veřejně probírána především situace se svazováním nohou, ale k tomu také postavení žen v měnící se čínské společnosti. (Drucker 1981: 191)

V roce 1911, po zhruba třiceti letech aktivismu proti svazování nohou, byl zvyk novým režimem definitivně a úspěšně zakázán, přestože v některých částech Číny se mohl udržet až do poloviny 20. století. Podle studie provedené v oblasti Dingxian (dnešní Dingzhou 定州) *Čínskou národní asociací hromadného vzdělávacího hnutí* v roce 1929, kterou ve své práci zmiňuje Alison Drucker, 99,2 % žen narozených před rokem 1890 mělo svázané nohy. Mezi ženami narozenými mezi lety 1905-1909 už jen 59,7 % mělo svázané nohy a jen o několik let později, mezi ženami narozenými mezi lety 1910-1914 už jen pouhých 19,5 %. Po roce 1919 už se svazování nohou efektivně přestalo praktikovat. (Gamble in Drucker 1981: 199)

I když se mladým dívkám přestaly svazovat nohy, bylo v Číně mnoho dospělých a starých žen, které nohy svázané měly už delší dobu a nešlo je tedy jen tak rozvázat. Na tento problém byly zaměřené některé společnosti, například *Letting Feet Out Society*

fangzu hui 放足会 v Suzhou; publikovaly pamflety s návody, jak si nohy správně rozvazovat – rozvazování totiž nebyl o nic jednodušší proces než svazování – od žen, které metody samy vyzkoušely. Jednalo se například o šití (a nošení) postupně volnějších a volnějších punčoch a bot, které tak nakonec nahradily klasický pruh svazovací látky, protože nohy v pokročilém stádiu svazování potřebovaly neustálou oporu. (Ko 2005: 48)

Vliv misionářů na hnutí svazování nohou a konec praktikování zvyku nelze popřít. Hnutí bylo vskutku úspěšné, ale jelikož misionáři do svých argumentů a rétoriky dlouhodobě nezapojili nic distinktivně křesťanského, úspěch hnutí proti svazování nohou by se dal považovat za promarněnou příležitost. (Whitefield 2008: 210) Zároveň ale možná právě díky absenci distinktivně cizích myšlenek bylo hnutí tolik úspěšné; teprve když byly snahy o zákaz zvyku viděny jako čínský jev v nacionalistickém kontextu, se proti zvyku obrátila většina čínských obyvatel. (Drucker 1981: 199)

4 Historie misionářství v Číně

Tato kapitola se věnuje počátkům misionářské činnosti v Číně, jezuitským a protestantským misiím.

4.1 Nestoriánství v Číně

První zdokumentovaný důkaz křesťanství v Číně je Nestoriánská stéla, která byla objevena v sedmnáctém století. Jedná se o téměř tři metry vysoký kamenný monument s vyrytými čínskými znaky popisujícími zkazky o křesťanství a od roku 635 až do roku 781, kdy byl nápis vyryt. Hlavní nápis na monumentu zní *daqin jingjiao liuxing zhongguo bei* 大秦景教流行中國碑. Termín Daqin se překládá jako "Západ" nebo "Říše římská", tedy náboženství světla pocházející ze Západu, případně Říše římské. Celý název by tedy mohl být přeložen jako „Pomník připomínající šíření náboženství světla v Číně“. Podle informací na tomto pomníku do Číny dorazila plánovaná misie nestoriánů, je ale pravděpodobné, že ještě před touto oficiální delegací Číňané přicházeli do styku s obchodníky, kteří vyznávali křesťanství, ještě o něco dříve, než došlo k takto oficiálním, plánovaným misiím. (Kling 2020: 671)

Nestoriánství představovalo odnož syrského křesťanství. Nestorius (386–450), bývalý biskup Konstantinopole, se nepohodl s ostatními církevními hodnostáři kvůli užívání termínu "Matka Boží" jako odkazu na Marii, matku Ježíše. Nestorius byl toho názoru, že by se měl klást důraz na obě podstaty Krista (lidskou i božskou). Užívání termínu "Matka Boží" podle něj zastiňovalo Ježíšovu lidskou stránku. Tento spor a politické intriky nakonec vedly k Nestoriovu vyhnání do exilu. Odpůrci Nestoria brzy označili ty, kteří podle nich příliš zdůrazňovali obě podstaty Krista (a to zejména tu lidskou) za „nestoriány“.

Poté, co byly názory nestoriánů odsouzeny církvemi na Západě, opustili Evropu a uprchli do Persie, kde jejich praxe od roku 410 vzkvétala, přestože zde křesťanství nebylo dominantním náboženstvím. (Latourette 2009: 47)

Podle Nestoriánské stély v roce 635 dorazil do Číny po několika měsících putování po Hedvábné stezce biskup Alopen (600-?) se svými následovníky. Přijat byl samotným císařem Taizongem 太宗 (598-646), který již dříve vyjádřil jakousi otevřenost či toleranci k ostatním náboženstvím, a po Alopenově příchodu si dokonce vyžádal překlady bible, kterou měl Alopen s sebou. Následně, v roce 638, císař Taizong vydal edikt, který umožnil

šíření křesťanství, takže téhož roku byl založen první křesťanský kostel v tehdejší hlavním městě Chang'anu 長安. Podle stély měla tamější církev dvacet jedna mnichů a několik desítek klášterů, které byly závislé na jak císařské podpoře a samozřejmě také přízni. Během dalších přibližně dvě stě let od postavení stély nestoriánství v podstatě vymizelo, pravděpodobně hlavně kvůli tomu, že církev neuspěla v šíření křesťanství mezi samotné Číňany – jak její příznivci, tak členové, byli cizího původu. (Kling 2020: 673)

Zhruba v polovině 13. století se misionářské skupiny františkánů a dominikánů vydaly za hranice katolických a pravoslavných oblastí do neprozkoumaného území Střední a Východní Asie. Původně se zapojili do průzkumných misí k Mongolům, kteří pod vedením Čingischána (1162–1227) a následných válečných vůdců v první polovině 13. století dobyli severní Čínu, Střední Asii, severozápadní Indii, Rusko a východní Evropu. Kvůli nejasným informacím o situaci Mongolů tedy papež Inocenc IV. (1243–1254) vyslal mnichy, aby prozkoumali situaci a informovali stát o případných hrozbách. (Kling 2020: 673-675)

V roce 1253 vlámský františkán Vilém z Rubroeku vyrazil po Hedvábné stezce na misi do mongolského hlavního města Karakora. Dorazil na začátku roku 1254 a shledal, že nestoriáni, kteří se úspěšně integrovali do tamější kultury, drželi význačné posty ve společnosti; od učitelů po rádce a vojevůdce, sám je ale označoval za kacíře a cíleně je antagonizoval. Po pěti měsících své snahy vzdal a vydal se na cestu zpět do Evropy. Krátce na to pokračující expanze muslimů vedla de facto k islámské dominanci a pronásledování nevěřících – příslušníků jiných vír.

Mezi 11. a 15. stoletím dobyli Seldžučtí Turci Malou Asii a Střední Asii, přičemž vyhladili celé křesťanské komunity. Kláštery a poutní místa se stala oblíbenými cíli pro nájezdníky, a někteří křesťané byli nuceni konvertovat k islámu. Během 12. století mongolští vládci, kdysi naklonění křesťanům, se nyní obrátili proti nim. Jakmile mongolské nástupnické státy padaly pod muslimský vliv, křesťanské komunity od Persie po Čínu v podstatě vymizely.

Ke konci 13. století papež Mikuláš IV. (1288-1292) zahájil misi do Číny, poté co obdržel dopis žádající o vyslání misionáře ke Kublajchánovi. Není jisté, zda sám chán projevoval zájem o křesťanství nebo jestli pouze chtěl získat více informací o evropském světě, každopádně papež povolal italského františkána Jana z Montecorvina (1246–1328) k první katolické misii do Číny. Kublajchán sice zemřel krátce před Janovým příjezdem v roce 1294, ale nový chán Timur (1294–1307) ho přijal a nekladl mu žádné překážky, i

když, stejně jako jeho předchůdce, Timur neměl žádný výrazný zájem o křesťanství. (Kling 2020: 675-677)

Jan tedy začal se svou prací, ale konkurence a pomluvy ze strany nestoriánské komunity mu působení ztěžovaly. Za své působení nechal postavit dva kostely a pokřtil kolem šesti tisíc lidí. Úspěšný byl díky tomu, že se naučil místním jazykům a přeložil několik částí bible, dokonce vytvořil sérii obrázků, které používal při komunikaci s negramotnými. V roce 1307 byl za své úspěchy jmenován arcibiskupem, za což vděčil jak svému vlastnímu umu, tak benevolentnímu politickému podněbí za vlády Mongolů.

Po Janově smrti, na žádost čínské delegace, která přijela až do francouzského Avignonu, aby se setkala s papežem Benediktem XII., papež vyslal novou misii. Třicet dva františkánů dorazilo do Číny v roce 1342, pod vedením Jana z Marignolli. Pět let poté Jan odešel, nahrazen Jakubem z Florencie, ovšem v roce 1368 byla mongolská dynastie Yuan svrhnuta a byla nastolena vláda dynastie Ming. O rok později Mingové oficiálně vypověděli křesťany ze svého území, jelikož pro ně křesťanství představovalo pouze cizí náboženství ovlivněné a chráněné cizí mocnostmi.

4.2 První jezuitské misie

V Číně během 16. století, oproti například Jižní Americe museli misionáři postupovat sami, jednotlivě; bez přímé opory svých států. Čína byla vyspělou civilizací opatrnou k cizím vlivům, která se nepotřebovala spoléhat na zahraniční obchod. Za těchto podmínek, a ještě k tomu vzhledem k náboženským rivalům, museli Jezuité svou církev a vliv v Číně budovat postupně a opatrně.

Díky smlouvě ze Zaragozy roku 1529 získalo Portugalsko oproti Španělsku privilegia k Dálnému východu, včetně Indie, Japonska a Číny. Od 40. let 16. století cestovali katoličtí misionáři, téměř všichni Jezuité, na nákladních lodích z Evropy do Asie. V 50. a 60. letech 16. století byla založena celá řada portugalských přístavů a osad, sahající od Madeirských ostrovů po Mys dobré naděje, Mozambik, až po Macao. Od roku 1581 do roku 1712 cestu do Číny vzhledem k nebezpečí a nemocem přežila pouze asi polovina jezuitských misionářů, a mnozí z těch, kteří samotnou cestu přežili, i tak zemřeli krátce po příjezdu.

V roce 1557 získali Portugalci povolení zřídit oficiální obchodní přístav v Macau. Město se tak stalo vstupní branou a bezpečným útočištěm pro mnoho misionářů přicházejících do Číny, včetně jedněch z nejvýznamnějších prvních Jezuitů – Italů Michela

Ruggieriho (1543–1607) a Mattea Ricciho (1552–1610), kteří vynikali hlavně díky jejich jazykovým schopnostem a humanistickému vzdělání. Podle jezuitů dřívější pokusy o šíření křesťanství selhávaly převážně proto, že misionáři neuměli čínsky. Ruggieri si rychle uvědomil, že pokud chtějí být v Číně tolerováni a přijímáni, je nutné znát jak čínské znaky, tak čínštinu. Ruggieri strávil léta 1580–1582 v provincii Guangdong doprovázením portugalských obchodníků během jejich obchodních pochůzek. Podařilo se mu získat náklonnost a respekt místních úřadů – ne kvůli evangeliu, které kázal, ale kvůli svým lingvistickým schopnostem a různými evropskými vynálezy, kterými budil zvědavost úředníků a intelektuálů.

Oproti předchozím misionářům se také snažili Číňanům kulturně přizpůsobovat; mimo učení se čínštiny se snažili otevřeně přistupovat k čínským hodnotám a zvykům jako uctívání kultu předků a Konfucia. Přestože Jezuité oslovovali také lidi z nižších společenských tříd, snažili se hlavně udržovat dobré vztahy s úředníky a aristokracií, protože byli přesvědčeni, že prostý lid bude případné obrácení ke křesťanství vyšší společenské třídy následovat. Největších úspěchů se ale i nadále těšili spíše u níže postavených literátů nebo obyčejných negramotných obyvatel. V neposlední řadě také využívali evropských věd a pokroku – matematiky a různých kulturních prvků – k tomu, aby intelektuály přesvědčili o tom, jak civilizovaná Evropa je a aby tak mohli postupně i vzbudit zájem o křesťanství. Zároveň ale existovali tací, jako například Nicolò Longobardo (1559-1654), kterým se nezamlouvalo lákání na evropské kuriozity, a preferovali cílené návštěvy a proslovy přímo na téma křesťanství. (Kling 2020: 681)

Po Ruggierově odjezdu zpět do Říma, v 90. letech 16. století Ricci přehodnotil svůj přístup k šíření křesťanství a rozhodl se stát se znalcem konfucianství. Začal se tedy oblékat v konfucianském stylu a najmul si učitele, aby se vzdělával v konfucianském kánonu. Tento obrat sice na Číňany zapůsobil, dokonce mu bylo povoleno přesídlit do hlavního města, v poslední dekádě svého života se mu ale povedlo obrátit ke křesťanství pouze zhruba tři sta osob. (Kling 2020: 682-684) Zatímco v Japonsku se jezuité těšili velké přízni s téměř sto tisíci novými věřícími v 90. letech 16. století, v Číně bylo tou dobou pouze několik set zkonvertovaných. Odhaduje se, že mezi lety 1605 a 1701 se zvýšil počet křesťanů (jakékoliv denominace) z pouhého tisíce na dvě stě tisíc. Největší nárůst se odhaduje v posledních letech dynastie Ming, koncem vlády císaře Chongzhena 崇禎, a to zhruba z třinácti tisíc na sedmdesát tisíc. (Kling 2020: 695)

S koncem dynastie Ming ovšem ale také stoupala nevole vůči jezuitům. Mezi lety 1664 a 1671 mohli působit pouze v Kantonu, kde byli víceméně tolerováni, než došlo k uzavření kostelů a chrámů a vyhnání všech misionářů kvůli císařskému ediktu v roce 1724. Křesťanství bylo tedy mezi lety 1724 a 1840 čínskými úřady oficiálně zakázáno, více než dvě třetiny misionářů odcestovaly zpět do Evropy a samozřejmě i počet věřících se v této souvislosti markantně snížil, náboženství jako takové se ale např. v částech provincie Fujian udrželo. (Kling 2020: 702)

4.3 Protestanské misionářství v 19. a 20. století

Oproti katolíkům, kteří v Číně začali působit o něco dříve, protestanti neměli žádné vlastní organizace až do konce 18. století, kdy baptista William Carey (1761-1834) vydal *manifest An Enquiry into the Obligations of Christians to Use Means for the Conversion of the Heathens* (1792), ve kterém zdůrazňoval důležitost šíření Písma po celém světě. V roce 1792 tedy byla založena například *Baptist Missionary Society*, přes kterou v roce 1870 odjel do Číny Timothy Richard, a v roce 1795 *London Missionary Society*. Právě přes *London Missionary Society* byl do Číny vyslán první protestanský misionář, Robert Morrison (1782-1834). V roce 1807 dorazil do Kantonu a později také do Macaa, kde strávil celou svou misionářskou kariéru, hlavně překládáním a distribucí Bible nebo náboženských pamfletů. Jeho práce, ve spolupráci s Williamem Milnem (1785-1821), byla pro budoucnost protestanských snah klíčová, a to především tisk, vydávání pamfletů apod.

Vzhledem k tomu, že misionáři neměli povoleno cestovat a šířit Písmo do vnitrozemí, tak byly počty nově věřících v mezi lety 1807 a 1839 pouze v řádu několika desítek. (Kling 2020: 707) To se ovšem změnilo poté, co byla Čína poražena v opiových – s první z nerovných mírových smluv podepsané v Nankingu roku 1842 byly Angličanům otevřeny přístavy: Kanton, Ningbo, Xiamen, Šanghaj a Fuzhou, postoupen Hong kong a k tomu samozřejmě právo obchodovat s Čínou, právo extraterritoriality apod.

V roce 1846 bylo oficiálním ediktem povoleno Číňanům vyznávat křesťanství a cizincům bylo povoleno zřídit kostely, ne ale skoupit pozemky. (Latourette 2009: 230, 271) K tomu stále nemohli vycestovat mimo otevřené přístavy. Protestanté nejdříve zakládali hlavně nemocnice a školy a až v roce 1843 se po konferenci *London Missionary Society* v Hong Kongu domluvili na o něco organizovanějších plánech i s ostatními společnostmi; překládali jak z čínštiny do angličtiny, tak z angličtiny do čínštiny a začali s misionářskou činností souběžně ve všech otevřených přístavech (ojediněle, a ilegálně, také

mimo). V následujících letech byla bible, náboženské pamflety apod., přeložena jak do klasické čínštiny, tak do různých dialektů, vznikaly tak tedy také učebnice gramatik pro další či budoucí misionáře, obchodníky nebo zkrátka jen ty, co se chtěli učit čínsky.

Po Druhé opiové válce smlouvami z roku 1858 a 1860 bylo Velké Británii a dalším cizím mocnostem mimo jiné povolen přístup do dalších měst, například Nanjing, Tianjin, Chefoo (dnes Yantai 烟台), Niuzhuang, Hankou a také k Dlouhé řece. Navíc cizinci konečně dostali povolení cestovat i mimo otevřená města a křesťanství bylo smlouvami oficiálně tolerováno; misionáři a věřící čínského původu měli být chráněni čínskými zákony a přestože kupování nebo pronajímání půdy nebylo povoleno, nebylo ani zakázáno, a tak mnozí misionáři konečně mohli stavět kostely, zakládat sirotčince apod. (Latourette, 2006: 278) Situace pro šíření křesťanství se tímto výrazně zlepšila, zakládaly se nové misionářské společnosti, například *China Inland Mission* v roce 1865 nebo *Women's Foreign Missionary Society* v roce 1869. V nadcházejících více než dvaceti letech protestanti i katolíci postupně rozšiřovali své sféry vlivu napříč Čínou. I přes proti misionářské nepokoje zejména v 70. letech 19. století misionáři získávali podporu. K roku 1890 bylo díky misiím v Číně odhadem půl milionu katolíků, k tomu necelý tisíc misionářů, mnichů apod. (Latourette, 2006: 329) V roce 1897 měli protestanti odhadem sto tisíc příslušníků; přestože nedosahovali takových výsledků jako katolíci, nechávali si záležet na své činnosti a obzvláště díky svým humanitárním aktivitám byli populární i mimo své kruhy. (Latourette, 2006: 479)

Koncem století se začalo rýsovat reformní hnutí, v některých svých složkách inspirováno změnami a názory, které s sebou misionářství do Číny přineslo. Obzvláště protestanti se skrze své školy (prakticky jediná místa, kde mohli zájemci studovat Západní předměty), literaturu a kontakty snažili v reformách co nejvíce angažovat; například Timothy Richard a Kang Youwei s Liang Qichaem. Ovšem s vypuknutím Boxerského povstání a se silícími proticizineckými nepokoji a vraždami, misie byly pochopitelně negativně ovlivněny. I tak ale protestantské snahy neustávaly a hned po roce 1900 přivítali společnosti další misionáře z Anglie a Ameriky.

Na začátku 20. století došlo v Číně k řadě změnám – pádu dynastie, nastolení republiky, reformám ve vzdělání atd. Protestanté zaznamenali výrazný nárůst nových věřících a zájemců o vzdělávání ve svých institucích. Pokračovali s vydáváním literatury, v roce 1915 dokonce založili *Christian Publishers' Association* vzhledem k velké poptávce,

a také s poskytováním lékařské pomoci, i když velká část doktorů se odjela angažovat do Evropy po vypuknutí První světové války.

Ve 20. letech 20. století začala vznikat protikřesťanská hnutí a demonstrace, čím dál častěji docházelo k násilí a misionáři hromadně opouštěli Čínu – protestanských misionářů k roku 1928 zůstalo v Číně pouze okolo čtyř tisíc (Latourette 2006: 822).

5 Autoři pramenů – život a dílo

Tato kapitola podrobněji přibližuje život a dílo autorů pramenů. Každému autorovi je věnována samostatná podkapitola popisující ve zkratce jejich život, s pododdíly zaměřenými na jejich díla – prameny, jejichž analýze je věnována šestá kapitola.

5.1 Život reverenda Johna Macgowana

John Macgowan se narodil v Belfastu 23. července 1835 a zemřel 17. března 1922. Vzhledem k neúplnosti dostupných informací o autorově osobním životě se tato podkapitola zabývá hlavně jeho různorodým dílem².

Do Číny poprvé přijel pod záštitou *London Missionary Society* se svou manželkou roku 1860 za účelem šířit slovo boží. Během svého pobytu v Číně, a i po svém návratu do Anglie na začátku 20. století, byl plodným autorem mnoha spisů. Mluvil plynně čínsky; napsal anglicko-čínský slovník zaměřený na xiamenský dialekt, a manuál k xiamenské hovorové řeči, který by se dal považovat za učebnici pro začátečníky, jelikož obsahuje základní slovní zásobu a různé fráze s překladem do angličtiny.

Zajímal se i o čínskou historii. V publikaci *A History of China, From the Earliest Days to the Present* (1897) se obsáhle věnuje historii Číny po jednotlivých dynastiích. Podobně obsáhle a také po jednotlivých dynastiích ale s přihlédnutím k čínské historiografické literatuře sepsal o několik let později *The Imperial History of China: Being a History of the Empire as Compiled by the Chinese Historians* (1906). Mimo to shrnuje také historii misionářství v Číně a konkrétně v Xiamenu potom, co byl roku 1842 postoupen Británii, ve svém díle zvaném *Christ of Confucius, Which? The Story of the Amoy Mission* (1889).

Jelikož strávil v Číně zhruba padesát let, napsal také několik děl o zvycích a každodenním životě. Mezi taková díla patří například *Men and Manners of Modern China* (1912)³, což je doplněný soubor článků z šanghajských novin *North China Herald*, vysvětluje a přibližuje západnímu čtenáři základní pojmy čínské kultury, nebo *Pictures of Southern China* (1897) a *Sidelights on Chinese life* (1907). Dále také sepsal nejméně

² Ve speciální kolekci archivu University of London (School of Oriental and African Studies) se nachází velké množství písemností, bohužel nejsou zpracované ani digitalizované.

³ Poprvé vyšla v Šanghaji pod názvem *Lights and Shadows of Chinese life* (1909)

dvě publikace o čínském folklóru a přeložil do angličtiny čínskou divadelní hru o čínské krásce Wang Zhaojun 王昭君 s názvem *Beauty* (1911).

5.1.1 How England Saved China

Memoáry *How England Saved China* byly poprvé vydány roku 1913 a jsou rozděleny do čtyř hlavních částí, které nesou názvy: *The Great Miracle*, *The Great Awakening*, *New Vision of Life* a *Some Special Reasons Why England Should Send Missionaries to China*. Sám Macgowan již v předmluvě uvádí, že kniha byla napsána s jasným cílem; Anglie podle něj v době psaní tohoto díla přestávala věřit, že by se misionáři měli vysílat do cizích zemí a zapomněla, že to byli právě misionáři, kteří jí přinesli křesťanství, když byla barbarská a necivilizovaná. Právě proto se jeho kniha soustředí na „tři osvobození“ v životě Číňanů, které jsou zásluhou misionářů a měli by být dost na to přesvědčit Anglii o důležitosti podpory šíření Slova božího (Macgowan 1913: 6).

Dílo je psané velice vzletným, až patetickým stylem, s vyčerpávajícími dialogy téměř románového charakteru. Místní i osobní jména zpravidla nejsou zmiňována, za to ale autor používá personifikované abstrakty Přírody, Pravdy atd. pro poetičtější ilustraci svých tvrzení.

5.1.2 Heavenly Foot Society

Historie *Heavenly Foot Society* je načrtnuta v první část s názvem *The Great Miracle*, která je nadále rozdělena do tří kapitol: *The Great Eclipse*, *The Promise of the Dawn* a *The Breaking of the Day*. Samotné názvy těchto kapitol čtenáři mohou napovědět, jakou cestou se Macgowanovo snažení přesvědčit komunitu v Xiamenu ke skončení zvyku ubíralo – od zatmění až po úsvit, tedy úspěch. Zatmění používá ve smyslu „zatmění lidské lásky“, což autor považuje za důvod, proč ženy v Číně sužuje tolik trápení. (Macgowan 1913: 107).

Krátce po přistěhování do Číny (po roce 1860), kdy žili se svou manželkou na okraji nejmenované vesnice, uslyšeli křik, který právě jeho manželku donutil k tomu jít vyšetřovat důvod povyku. V jednom z domů objevila matku, která právě své dceři svazovala nohy a zapředly spolu rozhovor. Jelikož nejsou zmíněna žádná jména, jak místní, tak osobní, nelze ověřit pravdivost a důvěryhodnost tohoto dialogu, každopádně tak

či onak slouží pro nastínění komplikovaného vztahu matek a dcer, zejména dilema matek, které byly nuceny svým dcerám takto ubližovat s vědomím, že pokud je v podstatě nezmrzačí, nenajdou si v dospělosti manžela, budou společností pro smích, a ještě ke všemu na ně samotné budou později pohlížet se záští, že neměly dost sil na to jim nohy řádně svázat tak, jak bylo zvykem. Ženy, které neměly svázané nohy, neměly povoleno nosit oblečení a dělat si účesy v určitém stylu (Macgowan, 1913: 26). A tak se Macgowan s manželkou rozhodli začít bojovat proti tomuto nepřirozenému zvyku. Ovšem po konverzacích s místními autor zjistil, že ženy vnímají svazování nohou jako součást národní identity a že se ani neodvážily pomyslet na to, že by jej bylo možné zakázat. Zhruba po deseti letech snah se v tamější společnosti podařilo akorát tak rozšířit křesťanskou komunitu, žádné lidi ale pro skončení svazování nohou nenadchli, jelikož se všichni báli jako první vybočit z řady a vymknout se tak zvyku, který v Číně existoval téměř více než tisíc let. Trvalo dalších pět let, než se Macgowan rozhodl uspořádat sešlost žen a probrat možné postupy k zakázání zvyku.

Macgowan se tehdy ještě neodvažoval přemýšlet nad hnutím v rámci celé říše, spíše mu šlo o to zlepšit podmínky pro křesťanky z jeho okolí (Macgowan, 1913: 47). Toto setkání se uskutečnilo roku 1974 a zúčastnilo se ho zhruba šedesát žen, nevzdělaných, spíše z nižších vrstev společnosti, ale za to podle autora působily inteligentně a na každé z nich bylo vidět víru v Krista. Postupně promluvilo několik žen, jako poslední důstojná stařenka, která misionářům sdělila, že čínské ženy již dlouho čekaly na podobné hnutí a že i když je stará, pokud bude moci, tak zabrání rozšíření zvyku alespoň ve své vlastní rodině. Všechny ženy tedy ať už aktivněji či pasivněji vyjádřily svou podporu pro hnutí, a tak vznikla Společnost nebeských nohou (*The Heavenly Foot Society*) neboli *tianzu hui* 天足會, na jejíž zakládající listinu se však ze všech zúčastněných podepsalo pouhých devět, jelikož zbytek se bál učinit tak velký krok bez porady v rodině buďto s manželem, anebo s tchýní.

Na půlročním setkání Společnosti si misionáři vyslechli argumenty od opozice, hlavně mužů, avšak brzy bylo všem jasné, že na obranu zvyku neexistuje žádný pádný argument, sami muži nepovažovali svázané nohy za hezčí než ty přirozené, a i když se svého názoru opozice držela, v následujících letech se zmohla pouze na pasivní odpor (Macgowan, 1913: 76). Autor byl plný nadějí, když vídal ve svých kruzích mladé dívky s nesvázanýma nohama, a jeho ambice se zvýšily; chtěl se pokusit oslovit starší ženy, aby zvážily také rozvázání nohou. Ovšem něco takového, jak mu vysvětlila nejedna žena, ale

dokonce i jeden anglický doktor, nebylo možné. Avšak Macgowan věřil, že Příroda je schopná chodidlům navrátit jejich původní tvar a tak, když se na něj jednoho dne obrátila jedna z křesťanek docházejících do jejich kostela, že se pokusí si chodidla rozvázat, byl velice nadšen. Tato nejmenovaná žena měla nohy svázané nejméně čtyřicet let, nicméně trvalo pouhých šest měsíců, než Macgowana znovu navštívila a její nohy měly zpět svůj přirozený tvar. Dalekosáhle vyprávěla, že nejdříve povolovala obvazy, ale vždy po několika dnech je musela znovu utáhnout, jelikož ta bolest byla nesnesitelná, ovšem nechtěla se vzdát a s Kristem v mysli tu agonii nakonec vydržela a nohy se jí vrátily do přirozeného stavu (Macgowan, 1913: 83). Jakým stylem přesně měla žena nohy svázané není zmíněno, ovšem šest měsíců je objektivně příliš krátká doba na to, aby se takovéto zmrzačení dalo napravit, natož bez pomoci doktora a rehabilitací, ještě když vezmeme v úvahu to, že se s největší pravděpodobností jednalo o ženu z nižších vrstev společnosti, která si zřejmě nemohla dovolit nepracovat. Je tedy více než pravděpodobné, že je tento příběh příkrášlený a zveličený, aby čtenáři dodal naději v misionáře, kteří jsou skrze šíření víry schopni zázraků.

Macgowan se zhruba dvacet let po založení Společnosti nebeských nohou vydal za svým přítelem Timothy Richardem do Šanghaje a vyprávěl mu o svých úspěších s šířením osvěty kolem svazování nohou a Richard se pohotově rozhodl představit ho Alicii Little, která v té době také pobývala v Šanghaji. V podstatě náhodou se tedy reverend Macgowan seznámil s budoucí nejprominentnější aktivistkou za skončení se svazováním nohou. Jejich setkání tedy pravděpodobně proběhlo v roce 1895; přestože Macgowan ho ve svém díle zdůrazňuje, Alicie Little ani Timothy Richard je ve svých spisech nezmiňují.

Kdy přesně skončily aktivity *Heavenly Foot Society* není jisté, dá se ale předpokládat, že se její praktiky jednoduše staly součástí činnosti církve v Xiamenu vzhledem k postupnému přibývání lépe financovaných společností zaměřených nejen na křesťany.

5.2 Život a dílo Alicie Little

Alicia Little, rodným jménem Alicia Helen Neva Bewicke, známá také jako „Mrs. Archibald Little“ byla významnou britskou aktivistkou za práva žen a spisovatelkou.

Narodila se v roce 1845 na ostrově Madeira jako druhá nejstarší ze šesti dětí. O Alicině rodině toho není před jejím příjezdem do Anglie příliš známo, je ale

pravděpodobné, že byla vzdělávána doma, jak bylo pro ženy ve viktoriánské době běžné. V roce 1868 se vrátila do Anglie, ovšem místo toho, aby si sháněla manžela, publikovala pod pseudonymem A. E. N. Bewicke svůj první román *Flirts and Flirts; or, A Season at Ryde*. Její literární debut je pozoruhodný jak svou délkou, tak svým tématem; příběh se zaměřuje na mladou krásnou ženu a její matku, která se snaží své dceři za každou cenu nalézt snoubence, jehož smrtí román tragicky končí. Alicia v knize zobrazuje a interpretuje své vnímání viktoriánské doby, a to konkrétně hledání vhodného partnera, což bylo pro ženy velice důležité vzhledem k tomu, že téměř neměly možnost nalézt zaměstnání, které by je dokázalo uživit. Psaní a jiné s vydáváním knih spojené úkony, byly jedním z mála způsobů, jak si přivydělat a jelikož byla Alicia produktivní autorkou, dá se předpokládat, že si mohla dovolit žít samostatně. Mezi lety 1868 a 1886, kdy se provdala za obchodníka Archibalda Littlea, napsala a publikovala celkem devět románů, jejichž nejčastějším tématem bylo postavení a práva žen ve viktoriánské společnosti s motivy typickými pro dobová díla; nepravděpodobné náhody, vtipné skandály, nevydařená manželství apod.

V 70. a 80. letech 19. století se soustředila na přednášení a psaní brožur v souvislosti s parlamentní kampaní k přijetí zákona o majetku žen a za ženské volební právo, kterou také pomáhala organizovat (Olson, 1996: 673).

V roce 1886, ve svých čtyřiceti jedna letech, se provdala za o osm let staršího Archibalda Littlea a záhy se s ním odstěhovala do Číny, kde Little již několik let úspěšně obchodoval. V květnu roku 1887 dorazili do Číny, chvíli pobývali v Šanghaji, než se odstěhovali do Chongqingu, který byl zpřístupněn cizincům teprve rok předtím, takže tam ještě nevznikla zahraniční komunita, se kterou by se Little mohla stýkat. V přestrojení za muže s manželem cestovala po břehu Yangtze, fotografovala, vyučovala angličtinu, a také se učila čínsky, i tak ale při proslovech či důležitých rozhovorech využívala služeb tlumočnicků. Během svého pobytu v Číně Little navštívila různé části východní Asie, například Tibet, Mongolsko a města Kanton, Yichang, Tianjin aj.

Alicia Little je často považována za zakladatelku *Natural Foot Society* neboli *tianzu hui* 天足會, ve skutečnosti ale byla založena celkem 23 ženami různých národností v Šanghaji roku 1895. Little ovšem byla hlavní tajemnicí a pravděpodobně nejprominentnější členkou společnosti; pomáhala distribuovat literaturu, organizovat setkání a kampaně (The North-China Herald, April 19, 1895 p. 595 in An, 2020: 111).

O svém působení a životě v Číně napsala dalších devět knih. Nejznámější z nich jsou pravděpodobně *Intimate China: The Chinese as I have seen them* (1899) a *The Land*

of the Blue Gown (1901), nebo *My Diary in a Chinese Farm* (1896) či biografie významného čínského státníka Li Hongzhang 李鴻章 pod názvem *Li Hung-Chang: His Life and Times* (1903). Zajímavý je citát Li Hongzhang z rozhovoru s Little při jejich cestách v rámci kampaně proti svazování nohou. Nastiňuje totiž, že utrpení žen mohlo být úředníky vědomě přehlíženo, aby se stávající režim mohl udržet ve vedení:

“ (...) Then he grumbled out, turning to me, " You know if you unbind the women's feet you'll make them so strong, and the men so strong too, that they will overturn the dynasty." I have often thought of this prediction of Li Hung Chang's since, whilst wondering what it is in his manner that so disarms suspicion, even dislike. He is evidently exceptionally quick and capable for a man of his years of any nationality, extraordinarily so for a Chinese; he has also that bluff frankness, that manner of being forced to say things just so (...)"

(Little, 1902, p. 319)

V roce 1908 bylo vedení *Natural Foot Society* předáno čínským představitelům a Little se spolu s manželem, jehož zdraví se zhoršilo, vrátila do Anglie. Archibald brzy na to zemřel. Alicia se odstěhovala do Londýna a do konce svého života pokračovala ve své aktivistické činnosti za práva žen, byla členkou několika orientálních klubů a psala do novin (Young 2006: 3-6). Zemřela 31. července 1926.

5.2.1 Intimate China: The Chinese as I have seen Them

Intimate China byla původně vydaná v roce 1899 a v roce 1901. V roce 2008 byla přeložena do čínštiny pod názvem *qinmi de jiechu zhongguo* 亲密地接触中国.

Svazek je doplněn 120 fotografiemi, nejčastěji přírody, architektury a portréty, a úvodním prohlášením s názvem *Dry Statements*, které anglickému čtenáři přibližuje Čínu; její rozlohu, typický oděv obyvatel apod. První část knihy, zhruba dvě třetiny obsahu, čítá dvacet čtyři kapitol, druhá část knihy, pojmenovaná *Affairs of State*, čítá dalších šest. Každá kapitola představuje nějaké centrální téma, ke kterému se vztahují autorčiny zážitky a příběhy. Pátá kapitola je například celá věnována měně v Číně a zmatku, který Alicia Little pociťovala, když se snažila ve směnovém systému zorientovat. Mezi probíraná

témata patří kromě zmíněné měny například také cestování po Číně a později také do Tibetu, pověry, každodenní život a zvyky, úděl misionářů v Číně, proti-cizinecké nálady Číňanů, politická situace koncem 19. století (i zmínky z čínských novin o císaři Guangxu a císařovně-matce Cixi) a reformy, ovšem pro účely této práce jsou stěžejní kapitoly číslo šest a sedm, které se zabývají procesem svazování a založením společnosti proti svazování nohou a jejími počátečními aktivitami.

Alicia Little, jak název *Intimate China* napovídá, považovala své zkušenosti s čínskou kulturou za jakýsi náhled za oponu, díky kterému dokázala Číňanům lépe porozumět. Často také zdůrazňuje svou subjektivitu, že se čtenáři snaží přiblížit Čínu tak, jak ji sama zažila.

„I shall endeavour to make the reader see China and the Chinese as I have seen them in their homes and dinner parties, and living long, oh! such long summer days among them and yet wearier, dark days of winter. And to make the reader the more feel himself amongst the scenes and sights I describe, I mean to adopt various styles sometimes giving him the very words in which I at the time dashed off my impressions, all palpitating with the strangeness and incongruity of Chinese life, at others giving him the result of subsequent serious reflections.“ (Little 1899: 5)

Čtenářům, kteří by snad četli tuto knihu při hledání faktických či statistických informací o Číně, doporučuje nahlédnout spíše do knih mužských autorů, jako například do knihy jejího manžela *Through the Yangtse Gorges* (1898) nebo do zápisků Marca Pola (Little 1899: 4).

5.2.2 Pramen: The Land of the Blue Gown

The Land of the Blue Gown byla původně vydána celkem čtyřikrát, a to v roce 1901, 1902, 1904 a 1909. V roce 2006 přeložena do čínštiny jako *chuanzhuo lan pao de guodu* 穿著蓝袍的国度. Čítá sedmnáct kapitol, které se obdobně jako v *Intimate China* věnují různým tématům a je doplněna čtyřiceti fotografiemi. První část knihy se obecně věnuje více cestování, konkrétně například po Pekingu, Šanghaji a Ningpo, dále potom autorčinu životu v pronájmu na farmě poblíž Chongqingu, proti-cizineckým roztržkám, a nakonec kampani, kterou vedla v následujících městech: Hankou, Wuchang, Hanyang, Kanton, Hong Kong, Macao, Shantou, Xiamen, Fuzhou, Hangzhou a Suzhou.

„(...) just as in Intimate China I tried to portray the Chinese people as far as possible apart from foreigners. Beginning with the decay of Peking, the stagnation of Taku, I here seek to reproduce in black and white the picturesqueness and the mediaeval usages, the drowsy dullness, the unexplained attacks on the part of the Chinese, the equally unexplained absence of all measures on the part of the British Government to prevent their recurrence ; then again the friendliness of the people, the amiability of the officials, indications of progress on all sides, till on a sudden came the thunderclap of 1900, (...)”

(Little 1909: prologue)

5.2.3 Natural Foot Society

Na začátku roku 1895 Alicia Little vyhledala asistenci Timothyho Richarda ohledně založení společnosti proti svazování nohou; Richard a jeho manželka ji v nápadu podpořili a povzbudili, takže v dubnu téhož roku Little spolu s dalšími aktivistkami v Šanghaji založila *Tianzu hui* 天足會. (Richard 1916: 227) Jejich první publikací byl přetisk několika básní čínských autorek a posléze vydání traktátu, který jim pomohl v angličtině sestavit pastor Kranz, v čínštině. Předmětem velké debaty byl styl, v jakém by měly nechat traktát publikovat; chtěly, aby byly brány od začátku vážně, ale zároveň chtěly, aby si text mohl přečíst každý. Nakonec, vzhledem k tabuizované povaze tématu, převládl názor, že text nechají přeložit do klasické čínštiny, aby byl brán co nejvíce vážně. V takto raném stadiu společnosti ještě neměly jasno, na koho mají jejich snahy vlastně mířit. Little právě v souvislosti s tímto dilema přemýšlí nad tím, jestli by měly apelovat spíše na muže nebo spíše na ženy, které ale ovšem často neuměly vůbec číst. Po publikaci traktátu v podobě pamfletu jej nechaly cirkulovat po Šanghaji. Little bohužel nezmiňuje, jaké prvotní reakce měli Číňané, které znala, za to ale zmiňuje, že mnozí cizinci žijící v Číně se jejich snahám rovnou posmívali.

Členky společnosti si byly dobře vědomy toho, že zvyk byl v Číně hluboce zakořeněn, možná proto Little zmiňuje, že jejich „srdce byla opravdu malá“, což by mohlo být přenesené z čínského výrazu *xiaoxin* 小小心 ve smyslu, že k zvyku musely přistupovat s opatrností.

„*We circulated our books as well as we could; we encouraged each other not to mind the burst of ridicule with which we were greeted by the twenty-years-in-China-and-not-know-a-word-of-the-language men. (...) But, to use the Chinese phrase, our hearts were very small indeed; for we knew the custom was so old, and the country so big. And what were we to fight against centuries and millions?*“

(Little 1899: 151)

V následujících měsících pořádala společnost setkání, kde otevřeně debatovaly nad situací se svazováním nohou; těchto setkání se účastnily jak cizinky, aktivistky a misionářky, tak i Číňanky, několikrát i se svými manželi a dětmi.

V listopadu 1896 ve spolupráci s *International Women's Union* připravily členky společnost apel císaři a nechali ho přes americké velvyslanectví zaslat na úřad pro zahraniční politiku, Zongli Yamen 總理衙門. Jejich pokus byl ale bohužel neúspěšný, Zongli Yamen se usneslo, že zákony zvyk zrušit nemohou. I přes to *Tianzu hui* pokračovala v apelech a navrhovala postihy, které by měly pomoci ve vymýcení zvyku, například udělování pokut a nepřidělení úřednických statutu mužům, kteří měli ve svých rodinách ženy se svázanými nohama. (Drucker 1981: 189)

První výrazný ohlas či úspěch, kterého se jejich pamflet a snahy v úřednických kruzích dočkaly, se nazýval *Suifu appeal*. Alicia Little bohužel zmiňuje muže, který jej napsal, pouze jako pana Chou, za to ale popisuje, jak vznikl a co obsahoval. Autor apelu byl členem komise hodnotící zkoušky v Pekingu, který se kvůli smrti otce vrátil do města známého pod transliterací Suifu (dnešní Yibin 宜賓). Cestou na jejich pamflet narazil a záhy nechal své dceři rozvázat chodidla a poté se rozhodl, že sám sepíše svůj vlastní text proti svazování nohou – podepsal jej, dokonce získal i několik dalších podpisů od úředníků v okolí, a vyvěsil jej po zdech v okolí budovy, kde se konaly provinční zkoušky, aby si je mladí učenci mohli přečíst a případně i odnést. K Little se text dostal o něco později, *Tianzu hui* dala text také do tisku a obdobně jako úředníci v Suifu, nechala distribuovat pamflety všem studentům, kteří dorazili na zkoušky do Chongqingu. Co se týče obsahu apelu, autor se v něm odkazuje na edikty zakazující svazování nohou, které by měly defacto platit i nadále, poukazuje na situaci v zemích jako Anglie a Francie a v neposlední řadě odsuzuje otce, kteří nechávají své dcery podstupovat takovéto utrpení. (Little 1899: 159-162)

Společnost se tak těšila čím dál větší podpoře; Little zmiňuje především potomka Konfucia, který vyjádřil svou podporu hnutím proti svazování nohou a označil členky *Tianzu hui* jako „wise daughters from foreign lands“ a sám zkompiloval několik textů proti svazování nohou a vydal je jako knihu. (Little 1899: 156)

Na přelomu 19. a 20. století se Little vydala na kampaň (přednášky a setkání s úředníky a prominentními ženami z čínské společnosti) napříč jižní Čínou, přes Hankou, Hanyang, Hong Kong, Hangzhou, Fuzhou a Suzhou. Ostatní aktivistky ovšem také působily samostatně a schůzky se konaly i v mnoha dalších městech.

Na začátku dvacátého století byla pod záštitou *Tianzu hui* založena dívčí anglicko-čínská škola, v jejíž osnovách bylo zakomponován také náročný tělocvik jako motivační opatření. V roce 1908 byla správa *Tianzu hui* kompletně předána komisi s pouze čínskými členy, mezi které patřili misionáři, doktoři a reformátoři, (muži i ženy), a nadále pokračovala ve vydávání literatury a organizování setkání.

5.3 Život a dílo Timothyho Richarda

Timothy Richard 李提摩太 se narodil v říjnu roku 1845 ve Ffaldybreninu ve Walesu jako nejmladší z devíti sourozenců. Vyrůstal na farmě, po dvou letech školní docházky se postupně začal věnovat vyučování v malých vesnických školách, než se od roku 1865 do roku 1869 vydal studovat Teologickou vysokou školu v Haverfordwestu. Spolu se svými spolužáky se zasloužil o změny ve studijních plánech. Za jeho školní docházky se tedy nevyučovaly pouze mrtvé jazyky a historie Řecka a Říma, ale i historie ostatních světových zemí a různé jazyky. Již z této události lze vyčíst, že Timothy Richard byl již ve svých dvaceti letech zastáncem pokroku a hledání nových moderních řešení pro moderní problémy. Ke konci svých studií v Haverfordwestu se chtěl připojit do China Inland Mission, ovšem jelikož byl baptistou, bylo mu doporučeno, aby se zapojil spíše do Baptist Missionary Society. Jeho motivace pro misionářskou činnost zrovna v Číně bylo jeho přesvědčení, že mezi všemi nekřesťany jsou právě Číňané nejvíce vyspělí a civilizovaní. Pokud by konvertovali ke křesťanství, byli by velice nápomocní v šíření evangelia do ostatních zemí, k tomu v severní Číně je podnebí podobné Anglii, proto tam bude moci bez potíží pobývat, a konvertovaní křesťané budou bez obtíží šířit víru ze severu do ostatních koutů čínské říše. (Richard 1916: 29) V roce 1869 byl tedy přijat do Baptist Missionary Society a v listopadu téhož roku vyplul do Hong Kongu. V únoru roku 1870

pobýval v Šanghaji, než se usadil ve svém prvním působišti, v přístavním městě Yantai 烟台 na východě provincie Shandong, které bylo mezi cizinci tehdy známo pod transliterací Chefoo.

V prvních letech svého působení v Číně se soustředil hlavně na osvojení čínštiny a prodávání knih Svatého Písma v okolí Chefoo, v roce 1871 také v Korei. Své působení ale nelimitoval pouze na Chefoo; snažil se zmapovat situaci pro křesťanství v celé provincii Shandong, zejména navštěvováním významných osob, sekt i poustevníků. Ke konci roku 1876 ke křesťanům v Chefoo patřilo čtyřicet Číňanů (Richard 1916: 96).

Mezi lety 1876 a 1879 se zabýval humanitární pomocí v provincii Shandong a Shanxi, které postihl hladomor zapříčiněný nepříznivými přírodními podmínkami. Tato pomoc sestávala hlavně z přerozdělování finančních prostředků chudým a publikováním pamfletů s teoriemi, jak předejít dalším hladomorům po vzoru západních zemí. Spolu s humanitární pomocí se ale nadále snažil šířit víru; nabádal lidi k odvrácení od mrtvých idolů k živému Bohu (Richard 1916: 98).

V roce 1878 si v Chefoo vzal svou první manželku, Mary Martin, se kterou měl čtyři dcery. Spolu se svou manželkou pokračoval v misionářské, publicistické a překladatelské činnosti, k tomu se také začal více zabývat reformami – navrhoval provinčním vůdcům například otevření dolů a stavbu železnic (Richard 1916: 191). V následujících letech se snažil získat podporu pro založení křesťanské školy, prozatím ale bezvýsledně. V roce 1891 se stal členem Society for the Diffusion of Christian and General Knowledge (S. D. K.). Po sino-japonské válce, mezi lety 1895 a 1898, nakrátko odjel zpátky do Anglie, přičemž navštívil také Ceylon, Indii a Francii. Kromě cestování se rutinně setkával například s Kang Youweiem a Liang Qichaem, který jistou dobu působil jako jeho asistent, plánoval a rozvrhoval možné reformy a aktivně psal do novin. Dokonce byl i požádán Kang Youweiem, aby se stal poradcem císaře, krátce na to ale císařovna Cixi zakročila proti reformátorům, takže Richard pomáhal organizovat útoky do exilu.

Timothy Richard se v roce 1900 vydal do New Yorku, aby se zúčastnil světové misionářské konference, kde se snažil nastítnit čím dál tím nebezpečnější situaci pro cizince misionáře v Číně, ovšem nebyl brán vážně – stejně tak při návštěvě Washingtonu, kde se setkal s několika ministry a senátory, nikdo z nich ale nemohl pouze na základě Richardova názoru zakročit. Téhož roku, krátce po tom, co dorazil do Japonska zjistil, že útoky na misionáře již začaly a pomáhal koordinovat jejich útek (Soothill, 1924: 249). V reakci na masakr a proticizinecké nálady Richard navrhl založení univerzity západního

stylu v Taiyuanfu, která by byla financovaná z provinčních peněz, za účelem odstranění pověr a předsudků, které čínské obyvatelstvo chovalo vůči cizincům. Univerzita byla založena roku 1901 a zůstala pod administrativou samotného Richarda po deset let, poté předal kontrolu provinční správě. Během těchto deseti let se univerzita rozdělila do dvou křídel – čistě čínského a čistě západního (Richard 1916: 299-307).

V roce 1903 ovdověl, rok na to vypukla rusko-japonská válka, kdy Richard spolu s čínskými hodnostáři založil první mezinárodní Červený kříž, který pomáhal Číňanům v postižených oblastech. V následujících letech se i přes pokročilý věk dvakrát vrátil do Anglie na různé misionářské konference a navštívil také Japonsko a Koreu. V roce 1914 se znovu oženil, za ženu si vzal doktorku Ethel Tribe, která působila pod *London Missionary Society* v Šanghaji zhruba dvacet let. Krátce po svatbě zamířil s manželkou na ostrov Jáva, aby získal konkrétnější informace o pokroku vzhledem k šíření křesťanství. Cesta ho ale vyčerpala natolik, že onemocněl a musel se vzdát svých misionářských a publikačních povinností. V roce 1916 mu bylo doporučeno, aby se vrátil do Anglie, jelikož jeho doktoři doufali, že ho známé klima a prostředí znovu postaví na nohy. V roce 1918 byl Richard schopen aktivní účasti na setkáních a konferencích, a dokonce přijímal návštěvy; jak své anglické kolegy, tak ty čínské – přijel ho navštívit například Liang Qichao, aby mu prezentoval své spisy jako dar – v roce 1919 podstoupil operaci, která se sice vydařila, ale Richard se již plně nezotavil a krátce poté, 17. března 1919, zemřel (Soothill 1924: 325).

5.3.1 Forty-five Years in China: Reminiscences

Memoáry *Forty-five Years in China* byly poprvé publikovány roku 1916. Napsány byly na žádost reverenda W. Y. Fullertona, tajemníka *Baptist Missionary Society*, a sám autor je v dedikaci popisuje jako zápis snah o založení božího království v Číně. Autor popisuje svůj život od svého narození roku 1845 a dětství stráveného ve Walesu, až do počátku první světové války roku 1914. Každé události a setkáním s důležitými osobami věnuje alespoň jednu podkapitolu, stejně tak se věnuje svazování nohou, respektive Alicii Little a jí založené společnosti proti svazování nohou. Zajímavé je, že společnost založenou v Xiamenu připisuje paní Macgowanové a ne Johnu Macgowanovi (Richard 1916: 227). Je možné, že se jedná o chybu v textu – Alicie Little je samozřejmě nazývána „Mrs. Achibald Little“ a mohlo tedy dojít ke zmatení, stejně tak je ale možné, že manželka Johna Macgowana hrála v hnutí podstatně větší roli, než jí je v *How England Saved China* připisováno. Richard zároveň vůbec nezmiňuje, že by se kdy setkal s reverendem

Macgowanem, za to ovšem zmiňuje, že byl i se svou manželkou povolán Alicí a Archibaldem Little v roce 1895, aby s nimi mohli probrat založení společnosti proti svazování nohou. Richard pravděpodobně nepovažoval setkání s Macgowanem za natolik významné, aby ho do svého spisu vedle setkání s významnými osobnostmi jako byli například Li Hongzhang nebo Zhang Zhidong zahrnul.

5.4 Život a dílo Kang Youweie

Kang Youwei 康有为 byl významný čínský učenec a reformátor narozený 19. března 1858 v okrese Foshan v provincii Guangdong. Muži v jeho rodině byli již po několik generací významní učitelé a vzdělanci, například jeho otec a praotec drželi významné posty ve veřejné správě. Už ve čtyřech letech byl Kang považován svými příbuznými za velmi bystré dítě, proto ho již v tak raném věku učili recitovat básně z dynastie Tang. O rok později začal studovat Konfuciovi Hovory *Lunyu* 論語 a další konfuciánské texty a komentáře, postupně také začal docházet na přednášky. Ve svých deseti letech už uměl recitovat většinu klasických čínských textů a začal cvičit psaní esejí. Po smrti svého otce v únoru roku 1868 se přestěhoval za svým praotcem do Lianzhou 廉州, psal básně a začal se více věnovat studiu historie; například dílům historika Sima Guanga 司馬光 a Historii tří říší *sanguo zhi* 三國志. Ve třinácti letech se pod vedením svých příbuzných či různých učenců začal připravovat na psaní osmidílného eseje *baguwen* 八股文 v rámci úřednických zkoušek, kterých se o dva roky později zúčastnil, bohužel ale bez úspěchu, jelikož ho požadovaný typ eseje velice odrazoval. V šestnácti letech se zúčastnil okresních zkoušek znovu a jak jeho eseje, tak jeho básně se umístily na předních místech, což jeho příbuzné velice potěšilo. Kang dál pokračoval ve studiu, zaměřoval se na psaní esejí ve starých stylech, a obrátil svou pozornost ke světové historii a zeměpisu. O tři roky později se zúčastnil provinčních zkoušek, které bohužel nesložil, což ho motivovalo ještě více studovat. Téhož roku, ve svých devatenácti letech, si vzal svou první manželku, Huang Wenyu 黃文玉. Po smrti svého praotce přestal usilovat o úspěch ve zkouškách, ale jelikož byl stále finančně závislý na svých příbuzných, nakonec se na zkoušky přeci jen znovu začal připravovat. Uspěl u nich ale až v roce 1896, a oblíbil si meditování a překlady západních knih, k tomu vyučoval své bratrance a mladšího bratra Kang Guangrena 康廣仁. V roce 1883 se začal více věnovat západním vědám, tedy studiu akustiky, optiky,

mechaniky, chemie apod. V tom samém roce také poprvé začal přemýšlet nad založením společnosti proti svazování nohou, jelikož mu zvyk připadal nepřirozený, a byl zásadně proti tomu, aby jeho dcery měly svázané nohy. Podobný názor měl také jeden z jeho sousedů, se kterým posléze založil první čínskou společnost proti svazování nohou *fan chanzu hui* 反纏足會 a sepsal pravidla pro registraci. Do společnosti mohl vstoupit kdokoliv; ženy, které neměly svázané nohy i ženy, které nohy svázané měly – pokud se rozhodly si nohy rozvázat, dostaly speciální gratulace a pocty. Členové také museli uvést veškeré osobní informace, tedy své jméno, adresu, rodinnou situaci, věk manželek, konkubín a dětí. V následujících letech se věnoval psaní komentářů ke kanonickým spisům, náboženství a výzkumu, také podal několik dalších apelů, například k ražení stříbrných mincí a stavbě železnic. V roce 1891 v Kantonu otevřel školu, kde přednášel o novodobých dějinách jak v Číně, tak v zahraničí, a o tom, jak modernizovat, tedy zachránit, Čínu. O rok později vydal jeden ze svých nejznámějších spisů *kongzi gaizhi kao* 孔子改制考, který nově interpretoval konfuciánský kánon a zúčastnil se metropolitních zkoušek, opět ale neuspěl. (Jung 1967: 61)

V roce 1895 Čína utrpěla porážku od Japonska v první sino-japonské válce. Na protest proti podmínkám Šimonosecké mírové smlouvy podepsali Kang Youwei, Liang Qichao a mnoho dalších učenců petici adresovanou císaři, bohužel ale bezvýsledně.

V roce 1898 vyvrcholilo reformní hnutí, ve kterém se Kang i Liang angažovali psaním apelů císaři, mimo jiné Podání trůnu s žádostí o zákaz svazování nohou *qing jin funü guozu zhe* 請禁婦女裹足折, ovšem po tom, co se v září téhož roku císařovna Cixi znovu chopila vlády, byli reformátoři nuceni uprchnout před zatykači do exilu – ti, kteří nestihli odjet byli veřejně popraveni. Kang Youwei uprchl nejdříve do Šanghaje, do Hong Kongu, a nakonec do Japonska. Během svého exilu navštívil také například Kanadu, Velkou Británii, Indii a Mexiko, převážně aby zabezpečil finance pro své politické záměry (nastolení konstituční monarchie) a také aby získával kontakty mezi politiky. V roce 1909 se doslechl o smrti císaře a byl přesvědčen, že jej nechal zavraždit Yuan Shikai 袁世凱 a veřejně jej písemně osočil z podplacení císařova lékaře, což ale nevedlo k žádné akci. V roce 1912 byla založena republika a Kang na Liangův popud zvažoval oznámení odchodu do důchodu, nakonec se ale rozhodl dále publikovat. V roce 1915 se vrátil do Číny, do Šanghaje, a téměř okamžitě začal psát dopisy a články bouřící proti Yuan Shikairově plánům k obnovení monarchie a sebekorunovaci, protože přestože by mu nevadilo navrácení monarchie, nepřál si vrátit čas zpět. (Jung 1967: 229) Po Yuan

Shikaiově smrti ovšem začal zjišťovat názory ostatních státníků na navrácení monarchie nebo nastolení konstituční monarchie, na což se soustředil po zbytek svého života. Jeho apely se ale neseťkaly s pozitivními ohlasy a ani pokus o obnovení císařství vedený generálem Zhang Xunem 張勳 v roce 1917 se nevydařil.

Zemřel krátce po svých narozeninách roku 1927 na otok mozku roku. (Jung 1967: 252)

5.4.1 Apel císaři *qing jin funü guozu zhe* 請禁婦女裹足折

Apel císaři *qing jin funü guozu zhe* 請禁婦女裹足折 Kang sepsal roku 1898 v době, kdy zakládal (mimo jiné) společnosti proti svazování nohou. Přirovnává tento zvyk k dávným tělesným trestům usekávání nohou, zdůrazňuje zdravotní komplikace, které s sebou zvyk nese, a že se tím přenáší slabost na další generace, což Čínu oslabuje a ohrožuje. Mimo tyto vážnější důvody také upozorňuje na posměch, kterému Čína kvůli svazování nohou čelí v zahraničí. Apel zakončuje žádostí o okamžité zakázání zvyku, aby si ženy mohly zachovat svá těla a obraz a situace Číny se zlepšila.

5.5 Život Liang Qichao

Liang Qichao 梁啟超 se narodil v okolí Kantonu v únoru roku 1873. Jeho otec Liang Pao-ying byl farmář vzdělaný v klasickém čínském kánonu. Liangův děda úspěšně složil první/základní císařské zkoušky (*xiucai* 秀才) a začal ho vyučovat již ve čtyřech letech Knihu písní a Letopisy jara a podzimů. Když bylo Liangovi šest let, jeho otec převzal jeho výuku a postupně mu představil spisy od klasického kánonu, historii Číny až po tangskou poezii. Již v devíti letech byl Liang schopný psát dlouhé eseje. V roce 1884 začal docházet do školy a již v roce 1889 úspěšně složil provinční zkoušky a obdržel titul *juren* 舉人. Jeden ze zkoušejících byl tak spokojen s Liangovým výsledkem, že mu dohodl manželství se svou mladší sestrou – svatba se konala v Pekingu v roce 1891. (Tseng Yuhao in Levenson, 1967: 17)

V roce 1890 neuspěl u metropolitních zkoušek a na cestě domů si pořídil knihu o světové geografii a začal se zajímat o knihy evropského původu. Záhy na to se spolu se svými kolegy ze studií seznámil s Kang Youweim, který na jejich popud otevřel v Kantonu školu wanmu caotang 萬木草堂, kde Liang i Kang vyučovali až do jejího zavření o tři

roky později. Snažili se tak rozšířit myšlenky o modernizaci a reformách. Kang i Liang se zúčastnili metropolitních zkoušek v roce 1893, ale ani jeden z nich neuspěl. Kang se vrátil do Kantonu, zatímco Liang zůstal v hlavním městě a započal své reformátorské snahy. Nejdříve působil v administrativě pod misionářem Timothy Richardem a po skončení sino-japonské války se spolu se svými kolegy-učenci, pod vedením Kang Youweie, odhodlal protestovat proti Šimonosecké mírově smlouvě a krátce na to také žádat císaře o podporu v reformním hnutí. Trvalo ale několik dalších let, než vůbec začali nastávat nějaké změny – v mezidobí Liang vytrvale pomáhal šířit reformátorské myšlenky, vzdělávat úředníky a zakládat různá fóra či společnosti, k tomu od roku 1895 začal aktivně psát v novinách, nejdříve v Peking, později, kvůli neshodám s místní správou, také v Šanghaji. Právě tam se Liang v roce 1898 stal hlavním redaktorem novin *shi wu bao* 時務報, kde psal o potřebě industrializace, rozšíření a reformě školství, o změnách ve vládě atd.

I přes všechny své moderní názory a narůstající odpor k systému školství se pokusil v roce 1898 v Peking znovu složit státní zkoušky, ale neuspěl. Ještě téhož roku v červnu s ediktem o jednoznačném určení státní ideologie začalo sto dní reform, které se, např. kromě vojenství, zaměřily na systém vzdělávání a systém zkoušek (forma esejů apod.), na podporu průmyslu a na budování železničních tratí. Císařovna Cixi ale s reformami nesouhlasila a brzy se jí znovu podařilo obnovit regentství. Reformátoři tak byli nuceni odjet do Šanghaje, kde se zdrželi na japonském velvyslanectví, než byli nuceni uprchnout ze země. Liang Qichao se zdržel v Peking a spolu s Timothy Richardem se zúčastnil krátkého setkání s americkými diplomaty, odkud se rozhodl uprchnout na japonskou ambasádu v Tianjinu a odtud se dostal až do Japonska, kde v roce 1899 založil školu a nadále pokračoval v žurnalistice (založil např. *Xinmin Congbao* 新民叢報).

Jeho články se zaměřovali hlavně na politická a sociální témata, v reformním duchu. V roce 1900 strávil půl roku v Honolulu cestou do Ameriky, kde zabezpečil finance pro budoucí hnutí, ale v létě vyvrcholilo Boxerské povstání, načež ho přátelé a kolegové žádali, aby se vrátil do Číny – téhož roku v červenci tedy odplul do Šanghaje, záhy byl ale nucen se kvůli nepokojům vrátit zpátky do Japonska. (Levenson, 1967, p. 66) Následujících deset let strávil publikováním článků, sledováním aktuálního dění v Číně a také cestováním – v roce 1903 navštívil Vancouver, New York, Washington a Boston, kde se hlavně setkával s politiky, a v roce 1911 navštívil Taiwan, protože pocítoval potřebu zkoumat japonské kolonizátorské techniky, v zájmu Číny. (Levenson, 1967, p. 79) S koncem dynastie Qing, v říjnu roku 1912, se Liang konečně mohl navrátit do Číny. V roce

1908 zemřela císařovna Cixi a místo nezletilého císaře Puyiho 溥儀 nastoupil na trůn jeho otec, princ Chun. Vzhledem k jeho konzervativním politickým názorům se začal postupně rýsovat konflikt mezi zastánci dynastie a revolucionáři. V roce 1911 pak došlo k Xinhaiské revoluci, kdy odpůrci dynastie dobyli Nanking a v roce 1912 vyhlásili Čínskou republiku v čele se Sunjatsenem, který byl ještě téhož roku následovaný Yuan Shikaiem, potom, co císař Puyi oficiálně abdikoval. V roce 1913 Liang přijal post ve vládě jako ministr financí, ale po neshodách s Yuan Shikaiem byl místo toho po hlasování jmenován ministrem spravedlnosti. (Levenson, 1967, p. 176) Mezi lety 1915-16 se ovšem stranil hlavního města kvůli Yuanovým plánům obnovit monarchii a stát se císařem, s čímž Liang zásadně nesouhlasil. Koncem roku 1918 se vydal na cestu po Evropě; navštívil mimo jiné Anglii, Francii a Belgie, z politického hlediska ale tato cesta nebyla příliš vydařená. Ve 20. letech 20. století se Liang soustředil hlavně na vyučování na univerzitách v Pekingu a v Šanghaji, mimo to se věnoval psaní studií ke starým čínským textům.

Zemřel v lednu roku 1929 ve věku 68 let.

5.5.1 O vzdělávání žen 論女學

Lun nü xue 論女學 je esej, která byla poprvé vydaná spolu s dalšími pod souborným názvem *bianfa tongyi* 變法通議 (Diskuze ke konstitučním reformám) v roce 1897 v Liang Qichaových novinách zvaných *shi wu bao* 時務報. Téhož roku v Kantonu založil spolu s mladším bratrem Kang Youweie společnost proti svazování nohou zvanou *bu chanzu hui* 不纏足會, záhy ale vedení přestěhovali do Šanghaje. V krátké době se jim podařilo v Šanghaji, a i v provincii Guandong nebo Henan získat kolem tři sta tisíc členů a zakládat či podporovat další společnosti. (Drucker 1981: 194)

Liang se ve své eseji zaměřuje na nevzdělanost v Číně, nejdříve cituje Mencia, který připodobnil lenivého člověka bez vzdělání ke zvířeti. Podle Lianga je lidí, kteří jsou podobní zvířatům doopravdy mnoho. Všeobecná nevzdělanost je ale pouhou špičkou ledovce; mezi nevzdělanými, jsou tací, kteří alespoň mají nějaké zaměstnání, ale také tací, co mají svázaná chodidla, a to je vše, čím přispívají společnosti. Nevzdělanosti žen se podle Lianga nevěnuje dostatek pozornosti, protože se vždy nabídne problém či téma, které je naléhavější. A přitom právě nevzdělanost žen je příčinou velkého množství problémů v čínské společnosti. Za prvé, každý člověk by měl být schopný žít sám sebe, protože

pokud tomu tak není, vzrůstají rozdíly mezi slabými a silnými; nezaměstnaní musí být živeni těmi zaměstnanými – těch, co vyrábějí je málo, těch, co jedí je mnoho. Právě toto je příčinou toho, že muži zachází s ženami jako s otroky – ženy jsou závislé na podpoře a muži se poskytování podpory nemohou vyhnout, často ale jejich příjmy nejsou dostačující, a tak trpí jak muž, tak i žena a zbytek rodiny.

Za druhé má tradiční pohled problematický rys, že ctnost ženy tkví v tom, že je bez talentu. Tato myšlenka je nástrojem podrobování si žen, aby neznaly ani jeden znak a byly tak napospas vzdělaným mužům. Všeobecně lepší by ale podle Lianga samozřejmě bylo vzdělávat všechny stejně, aby se lidem rozšířili obzory.

Za třetí, na západě jsou ženy vzdělávány, protože jsou matkami a jako matky mají na starost výuku dětí v nejkritičtější období jejich života. Čím vzdělanější a schopnější matka, tím rozumnější a připravenější dítě. Základem správné výchovy dětí je mateřská výchova, základem kvalitní výchovy je vzdělání pro ženy – vzdělání žen je tedy skutečným základem existence státu.

Za čtvrté, pro zdravé děti je důležité, aby se ženy staraly o svá těla. Zdravá populace zaručí silnou vojenskou sílu, což je důležité pro ochranu země. Vzdělání žen je tedy klíčové pro ochranu čínské rasy jako takové. Ovšem aby se mohla tato situace napravit, musí se nejprve přestat praktikovat svazování nohou.

6 Analýza pramenů

Tato kapitola je věnována analýze úryvků z pramenů autorů, tedy z *Intimate China: The Chinese as I have seen them* a *Land of the Blue Gown* od Alicie Little, *Forty-five years in China: Reminiscences* od Timothyho Richarda, *How England saved China* od Richarda Macgowana, *請禁婦女裹足折* od Kang Youweie a *論女學* od Liang Qichaa. Je rozdělena do čtyř podkapitol podle konkrétních myšlenek a názorů, ve kterých se autoři shodovaly nebo lišily.

6.1 Subjektivní názory autorů

Všichni vybraní autoři se shodují na tom, že svazování nohou je přežitek, který je třeba odstranit, nicméně někteří k problematice přistupují expresivněji než ostatní.

Alicia Little se ve svých dílech věnuje svazování nohou z vybraných autorů nejvíce, ale její vlastní přesný názor si lze pouze vyvodit z kontextu, jelikož hlavním rysem jejího psaní je popisování zkušeností spíše fakticky, s odstupem a chladnou hlavou (z čehož je například třetí úryvek výjimkou). Z jejích textů lze ovšem jasně vyvodit, že nedokázala pochopit krásu a podmanivost, kterou ve svázaných nohách viděli Číňané, a to až natolik, že je připodobňovala ke kozím kopytům. Právě v první níže uvedené citaci kontrastuje metaforický název „zlaté lilie“ s připodobněním ke škaredým chodidlům podobným kopytům.

Při jejích cestách Čínou ji nejvíce ovlivnil úděl mladých dívek – pohled na utrpení dětí, jejichž chodidla byla v prvních fázích svazování, ji pravděpodobně utvrdil v jejím přesvědčení, že zvyk by se měl přestat praktikovat. O to více jí oslovilo osobní setkání s malou dívkou při kampani ve Fuzhou, jak je popsáno ve třetím úryvku, kdy měla dokonce, po svolení dívčiny matky, jež se rozhodla přestat dceři svazovat nohy, možnost sáhnout si na obinadla, kterými byla dívčina chodidla svázána, a pokusila se je alespoň trochu uvolnit, jako symbolický první krok k rozvázání. Možná protože dívka nebyla na tento typ manipulace s chodidly zvyklá, nebo možná protože narozdíl od své matky stále viděla ve svázaných nohách hodnotu a krásu, si téměř nenechala na obvazy sáhnout; místo toho bědovala, že už není schopná to snášet. Little si její slova a chování v té chvíli zajisté interpretovala tak, že si dívka svazovat chodidla nechce a nesmírně tím praktikováním trpí, ovšem stejně tak by se mohla nabízet interpretace, že dívka si nechtěla chodidla rozvázat, protože to byl v podstatě stejně namáhavý a bolestný proces jako samotné svazování a

proto zmiňuje, že je bezmocná a nemůže se od Little zachránit. Tak či onak ovšem situace dobře demonstruje, jak těžké bylo se svazováním, jakmile již bylo praktikováno, něco dělat, a jak moc mohla bolet už jen pouhá myšlenka na jakékoliv další zacházení. Právě toto setkání Little donutilo zamyslet se a soucítit s údělem dívek ještě hlouběji; zejména proto, že i přes její snahy o šíření osvěty stále nebylo jisté, že oslovení lidé přestanou praktikovat svazování nohou, a to ať už na sobě nebo na svých dcerách. V rámci tohoto příběhu se také zamýšlí, zdali jí Bůh záměrně nedopřál mateřství, aby všechna její něha a starostlivost mohla být směřována právě k mladým dívkám Číny.

„The popular idea in China is that P'an-fei, a favourite of the Emperor Ho-ti, of the Chi Dynasty, whose capital was Nanking, was so beautiful that golden lilies sprang out of the ground wherever she stepped; hence the name of "golden lilies" for the hideous goatlike feet Chinamen so strangely admire.”

(Little, 1899: 134-136)

„Instead of a hop, skip, and a jump, with rosy cheeks like the little girls of England, the poor little things are leaning heavily on a stick somewhat taller than themselves, or carried on a man's back, or sitting sadly crying.”

(Little, 1899: 137-140)

„But the poor little girl, who had never had her bandages touched except to tighten them, cried out and looked at me with an expression of such hopeless agony as I had never seen on a child's face and hope never to see again. She looked me right in the eyes as Chinese so rarely do and her eyes said to mine, " I cannot bear it. I know I cannot. I am powerless to save myself from you. But — it is more than I can bear." That expression of helpless rage and agony and hate in the poor little wizened child's face is more than I can ever hope to forget, and would alone spur me on to redoubled efforts to do away with a custom, that has been more than so many children can endure, and that must have saturated so many childish souls with bitterness, before they passed away from a world made impossible for them. (...) The anguished eyes of that Foochow little one plead with a

power and a pathos beyond words. Would her mother yet unbind her feet? And even so was it not already too late?"

(Little, 1902: 351-352)

Oproti Alicii Little, reverend John Macgowan psal s výrazným patosem až nadsázkou. Jeho kniha *How England saved China* přímo začíná vysvětlením jeho postoje k zvyku:

„When I reached China, over fifty years ago, I found that a custom, more cruel and more relentless than any that had ever afflicted womankind in any country or in any age of the world, was in full force throughout the length and breadth of this great Empire, and that custom was footbinding . This terrible product of far-off centuries had struck its roots so deeply into the national life, and was so interwoven into its very warp and woof, that to an onlooker it seemed that there was no power that could ever be brought to bear upon it that could tear it out of the heart of the nation.”

(Macgowan, 1913: 15)

Považoval svazování nohou za krutý přežitek, který ve světě nemá obdoby, za zlo, které je tak vetkané do života Číňanů, že žádná moc by snad nebyla dost na jeho vymýcení. “Úspěchy”, kterých svazování nohou v Číně dosáhlo, jsou podle něj daleko větší než vítězství hypotetické armády podmaňující si stát:

„No invading army has ever achieved such brilliant and mighty conquests as footbinding.”

(Macgowan, 1913, p. 19)

I přes to, že Macgowan na svazování nohou nahlíží jako na naprostou krutost, přiznává svému čtenáři zároveň, že i když si je vědom tragičnosti a bolesti, kterou s sebou svazování přináší, je jeho rozšířením a vlivem fascinován:

„The story of the advance and capture of every region wherever footbinding has gone is a most marvellous and a most romantic one, and were it not for the tragedies it has

brought into countless lives it would be a most entrancing and absorbing one. But what pen, however eloquent, could ever describe the horrors it has brought upon the women of China?"

(Macgowan, 1913: 20)

Jakožto křesťan ovšem nevidí svazování nohou jen jako zdroj utrpení a křivdu na ženách, ale také jako hřích vůči Bohu, který stvořil lidi k obrazu svému. Vzhledem k tomu, že jeho společnost apelovala hlavně na křesťanskou komunitu v Xiamenu (tehdy Amoy), je logické, že používá pro ilustraci svého přesvědčení ideu těla od Boha, dalo by se ale argumentovat, že za bezmála patnáct let bezvýsledného snažení, které založení společnosti předcházelo, mohl Macgowan, znalý konfuciánství, pro čínské obecnstvo připodobnit ideu svatosti těla také konfuciánské představě o nepoškozování vlastního těla, jelikož je darem od rodičů, čímž by možná zvýšil své šance na úspěch. Své přesvědčení takto prohlásil před první sešlostí své společnosti proti svazování nohou ve snaze vzbudit zájem příchozích a zvýšit iniciativu:

„ " The time has come at last," I said, " when we have to look at this question from a Christian standpoint. Footbinding is not only a great wrong done to the women of this land, it is also a sin against God, and we as followers of Christ must declare war against it. Everything that hurts man is an offense against Him, and so whatever may be the cost we are bound by our allegiance to Him to abandon everything that we know interferes with His purpose of making men's lives happy and joyous. ””

(Macgowan, 1913, p. 57)

V neposlední řadě je také vhodné zmínit, že Macgowan považoval roli Anglie (jak píše skrze její syny a dcery) v postupném ústupu zvyku za instrumentální a nenahraditelnou v záchraně žen Číny:

„Amongst all the triumphs that England can point to in the uplift of nations with whom her arms have brought her in contact, there is none more glorious than the deliverance of the women of China, through her sons and daughters, from the terrible

bondage and suffering that footbinding had inflicted upon them during the long ages of the past. “

(Macgowan, 1913: 101)

Timothy Richard se oproti Alicii Little a reverendu Macgowanovi se svazování nohou ve svých memoárech přímo nevěnuje. Neustále se ovšem pohyboval v kruzích, které problém aktivně řešily a samotná Alicie Little za ním a jeho manželkou v roce 1895 přišla, aby s nimi zkonzultovala založení společnosti proti svazování nohou. I když se sám soustředil spíše, například, na humanitární pomoc v oblastech postižených hladomorem nebo na zřizování škol, hnutí proti svazování nohou měla vždy jeho plnou podporu a samotný zvyk považoval za zlo:

„Besides publishing our own literature, I was asked to aid in the production and publication of literature for the purpose of creating a public opinion against the evils of footbinding.”

(Richard, 1916: 227)

Kang Youwei se ve své svém apelu pro císaře 請禁婦女裹足折 ztotožňuje s názorem, že je svazování nohou kruté a je zapotřebí je zakázat, ovšem kde například Macgowan přirovnává zvyk k neúprosné dobývající armádě, Kang Youwei jej přirovnává rovnou k tělesnému trestu – amputaci nohou, což byl v dávných dobách běžně udělovaný trest. Ovšem postupem času měli někteří panovníci obavy, že postihne nevinné a vzhledem k jeho nevratnosti se jej rozhodli zrušit. Kang se proto ptá, čím se tedy ženy provinily, že jim je již od raného věku souzeno mít v podstatě amputované nohy, a zaručené celoživotní trápení.

„夫刖足者，為古肉刑之一；刑者成也，一成不變，后王恐波及無辜，猶為廢之，史稱其美。女子何罪，而自童幼加以刖刑，終身痛楚，一成不變，此真萬國所無，而尤為聖王所不容者也。”

„Useknutí nohou – amputace, je jeden z dávných tělesných trestů; jak byl jednou vykonaný, už nebylo možné jej zvrátit. A tak ho pozdější králové zrušili kvůli obavě, že postihuje nevinné. Historici to shledali dobrým rozhodnutím. Čím se ale tedy ženy provinily, že jim je od mala souzen tělesný trest – amputace? Mají z toho celoživotní trápení, jakmile je jednou vykonáno, už není cesty zpět. Tohle opravdu v žádné jiné zemi nemají, a obzvláště moudrý vládce by to neměl tolerovat.“

(Kang Youwei in Jindai Zhongguo, 1975: 508-510)

Pro Liang Qichaa v jeho eseji 論女學 je svazování nohou také utrpením, které je třeba zastavit, nicméně v celém kontextu jeho eseje na něj není kladen příliš velký důraz; Liang se předně soustředí na společenské problémy Číny, a až téměř nakonec, potom, co jsou hlavní myšlenky řečeny, se obrací také na fakt, že je bezmála čtyři sta milionů osob zatíženo touto praxí a že vládci je tato skutečnost přehlížena.

„嗚呼！豈蒼蒼者天故厄我四萬萬生靈，而留此孽業以爲之窒歟？抑亦治天下者未或厝意於是也。”

„Ach! Copak nebe nechává čtyři sta milionů duší trpět tím, že ponechává tento zvyk? Anebo je to tím, že ti, kdo řídí podnebesí tomu nevěnují pozornost.“

(Liang Qichao in Jindai Zhongguo, 1975: 549-555)

6.1.1 Odkazy na spart'anství

Jak Alicia Little tak reverend Macgowan ve svých textech připodobňují kázeň, se kterou malé dívky svazování nohou snášely k spart'anské výchově. Oba dokonce usuzují, že by čínská děvčata svou vůlí a disciplínou Spart'any předčila.

„And through it all, and up and down its flights of stairs, painfully hobbles the Chinese girl-child, the most ungraceful figure of all girl-children, —poor mutilated one, with her long stick and dreadful dark lines under her sad young eyes! Whatever the men

may be, certainly the little girls of China are brought up as Spartans even never were, and those who survive show it by their powers of endurance.”

(Little, 1899: 96-97)

„The years went by, but we seemed to make no progress in the Divine mission to which we felt we had been called. In ten years not a single convert was gained to our cause. It was not that the pains and sorrows of footbinding had become less severe than they ever had been. They were the same, and the girls and the women with more than Spartan endurance were bearing in silence and with uncomplaining heroism the agonies they were fated to endure.”

(Macgowan, 1913: 37)

6.2 Posměch cizích národů

V textech Liang Qichaa i Kang Youweie se objevují odkazy na posměch cizinců mířený na Čínu a její obyvatele, a to nejen kvůli svazování nohou, ale také například kvůli rozsáhlé chudobě a rozšířené závislosti na opiu. Samotný fakt, že si cizinci svázaná chodidla vůbec fotili byl pravděpodobně pro Čiňany jakýmsi ukazatelem, že v ostatních zemích něco takového nemá obdoby, a ne v dobrém slova smyslu:

„吾中國蓬華比戶，藍縷相望，加復鴉片薰纏，乞丐接道，外人拍影傳笑，譏爲野蠻久矣，而最駭笑取辱者，莫如婦女裹足一事，臣竊深恥之。”

„U nás v Číně je plno osamělých chatrčí, všichni chodí v hadrech, a navíc jsme sužováni opiem. K tomu žebráci jsou všude po cestách; cizinci si to fotí a smějí se tomu, jak je to barbarské, a šíří to jako vtipné obrázky a posmívají se. Největší zdroj posměchu a hanby je jistě svazování nohou a já, Váš poddaný, cítím hluboký stud.“

(Kang Youwei in Jindai Zhongguo, 1975: 508-510)

Liang Qichao se na posměch cizích národů odkazuje až ke konci své eseje, do popředí staví fakt, že svazování nohou bylo kdysi zakázáno samotným císařem, a přesto se nadále praktikovalo; je podle něj tedy nesmyslným zvykem, kteří přímo kazí rasu a je přenášený z generace na generaci:

„國家定鼎之始，下令薙髮，率土底定。順治末葉，懸禁纏足，而奉行未久，積習依然。一王之力不改羣盲之心，強男之頭不如弱女之足，遂留此謬種，孳乳流衍歷數百年，日盛一日，內違聖明之制，外遺異族之笑，顯罹楚毒之苦，陰貽種族之傷。”

„Od ustavení naší vládnoucí dynastie, byl vydán příkaz stříhání vlasů, který všichni uposlechli, aby se vyhnuli vzpourám. Na konci éry Shunzhi 順治 bylo zakázáno svazování nohou, ale ten zákaz nebyl uplatňován příliš dlouho – dávný zvyk se praktikoval stejně jako předtím. Síla jedince, byť krále, nezmění názory davu; muži, přestože jsou ti silnější, si začali holit čelo a vázat copy, jak císař nakázal, zatímco ženy, ti slabší a jemnější si svazování nohou vzít nedaly, a tak se ten nesmyslný zvyk udržel a šířil se dál, den ode dne silnější, odporujíc nařízení císaře. Je předmětem posměchu cizích národů. Utrpení je jasně viditelné, zanechává rány na naší rase.“

(Liang Qichao in Jindai Zhongguo, 1975: 549-555)

6.3 Ekonomické a společenské dopady

Kang Youwei ve svém apelu pro císaře poukazuje na okolnosti, se kterými je svazování nohou nerozlučně spjato – bez svázaných nohou dívky téměř nemají šanci na zlepšení či dokonce udržení svého společenského postavení přivdáním se do úctyhodné rodiny. Bez svázaných nohou by dívky čelily posměchu i od lidí nižšího postavení, proto se zvyk stále předával dál, ženy se totiž raději rozhodly zničit vlastní tělo než čelit opovržení.

„夫父母之仁愛，豈樂施此無道之虐刑于其小兒女哉·徒以惡俗流傳，非此不貴，苟不纏足，則良家不娶，妾婢是輕，故寧傷損其一體，而免擯棄其終身，此爲一人一家之事，誠有茹苦含辛而無如何者。”

„Vždyť rodiče milují své děti, jakto že tedy tak rádi podrobují své dcery tomuto krutému trestu. Tím, že se ten zvyk tak rozšířil a ti, co v něj věří ho předávají dál, tak ten, kdo ho nepraktikuje, nemá ve společnosti respekt a nemůže získat vyšší postavení. Pokud nejste z aristokracie, pokud nemáte svázané nohy, tak se nemůžete přivdat do žádné úctyhodné rodiny, a konkubíny a služky vámi budou opovrhovat, takže raději si zničit vlastní tělo než se vzdát celého života, abyste se vyhnuli opovržení. To jsou záležitosti každého a každé rodiny, opravdu velké břímě bez východiska.“

(Kang Youwei in Jindai Zhongguo, 1975: 508-510)

Podobný sentiment lze nalézt také v memoárech reverenda Macgowana. Čerstvě po založení společnosti proti svazování nohou se začaly objevovat další a další překážky, které musely ženy docházející do jeho kostela překonávat. Tedy, kromě bolesti samotného rozvazování se na ně ještě k tomu valil posměch a všemožné hanlivosti kdykoliv šly po ulici. Tyto ženy se podle zápisu reverenda Macgowana nechaly slyšet, že by mnohem raději snášely bolest svazování než veřejné ponižování.

„It was the severe strain that the girls had to submit to when they appeared on the streets that appealed to the sympathies of some of the weaker of the mothers. The jeers and scoffs and opprobrious epithets that were hurled upon them when they walked in public cut them to the very quick, and sent the blood flowing in a crimson stream to their cheeks. Better a hundred times the torture of binding than this, they declared, and one could sympathize with them when one thought of the trials that the streets brought to them every time they appeared upon them.”

(Macgowan, 1913: 75-6)

Liang Qichao ve své eseji polemizuje hlavně nad tím, jak imperativní pro rozvoj země je dovolit ženám, aby se vzdělávaly. Svazování nohou tak považuje za přežitek a jednu z posledních překážek, které by reálně ženám pilné studium znemožňovaly.

Svazování by se nemělo udržovat už ani jeden den a stejně tak vzdělávání žen by nemělo zůstat bez povšimnutí V tomto úryvku přirovnává situaci v Číně k situaci v zaostalejších státech jako Indie, Persie a Turecko, kde dochází k mrzačení na denním pořádku.

„不寧惟是，彼方毀人肢體，潰人血肉，一以人爲廢疾，一以人爲刑僇，以快其一己耳目之玩好，而安知有學，而安能使人從事於學？是故纏足一日不變，女學一日不立。”

„Nemluvě o tom, v těchto zemích jsou páčány krutosti na lidských tělech, dochází k utrpení a prolévání krve. Lidé jsou buď považováni za postižené či zločince, nebo jsou podrobováni krutým trestům, všechno jen kvůli potěšení několika jednotlivců, aniž by přemýšleli, jak by mohli způsobit, aby se lidé vzdělávali. Proto pokud bude existovat svazování nohou, ženské vzdělání se nerozvine.“

(Liang Qichao in Jindai Zhongguo, 1975: 549-555)

6.4 Zdraví matek národa

Na tom, že zdraví matek je naprosto zásadní pro budoucí generace, které mají za úkol vychovávat, se shoduje jak Alicia Little, tak Kang Youwei a Liang Qichao.

Alicia Little upozorňovala, že ženy jsou nejen polovinou populace, ale také potencionálními matkami mužů a jejich zdraví hraje ve výchově dětí důležitou roli. Podle ní od té doby, co se stalo svazování nohou tradicí se v Číně nikdo vážením hodný nenarodil. Tuto myšlenku zmiňuje jak v *Land of the blue gown*, tak v *Intimate China*, kde ale ještě dodává, že poté, co budou ženy “znovu postaveny na nohy”, budou velkou silou v zemi a také doslova zmiňuje, Konfucia a Mencia - tedy, že od té doby, co začalo být praktikováno “mrzačení” nohou, nebylo v Číně osobnosti podobného charakteru a podle ní to není náhodou.

„If the women of the future be thereby saved good will have come out of the evil, for the women are not only in themselves half the nation but the mothers of the men. If the women be mutilated, ignorant, unhealthy, so will be the sons they bear and rear, and it is

at least a noteworthy fact that, since footbinding came into fashion, no man whom the Chinese themselves regard as worthy of the nation's reverence has been born to the Chinese Empire."

(Little, 1902: 370)

„Although often what one must call very well bred, there is nothing pretty or taking about Chinese ladies' manners. But whether in spite or because of this want of charm, the women of China give me the idea that, if once set upon their feet again, they will become a great power in the land—not witching men's hearts away, but guiding them in childhood in the way in which they should go, and in after-years pre-eminently calculated to be companions, counsellors, and friends. Confucius and Mencius are both said to have had remarkable mothers; and it is at least noteworthy that, since the Chinese have taken to mutilating the feet of their women, there has not been one man whom they reckon great born among them: so true it is that any injury to the women of a nation always reacts upon the men with redoubled force."

(Little, 1899: 183)

Kang Youwei také píše, že je svazování nohou nezdravé, krev ani qi poté nemohou správně proudit, infekce a choroby se snadno tvoří a přenášejí až tak, že nakonec oslabením trpí všichni. Ženy v Americe ani v Evropě si nohy nesvazují a jejich potomci jsou díky tomu vzpřímení a silní, zkrátka to posiluje rasu. Ale lid Číny kvůli tomu, že si čínské ženy svazují nohy, si pouze předává slabost, což je hrozbou pro bezpečí národa.

„即使治世承平，富家大吉，婢媼盈前，安坐而食，而人倫有禮，疾病不時，仰事俯畜，..接親應友，能無勞苦乎·且勞苦即不足道，而衛生實有所傷，血氣不流，氣息污穢，足疾易作，上傳身體，或流傳孫子，奕世體弱，是皆國民也，羸弱流傳，何以爲兵乎·試觀歐美之人，體直氣壯，爲其母不裹足，傳種易強也；回觀吾國之民，佺弱纖儻，爲其母裹足，故傳種易弱也。今當舉國徵兵之世，與萬國競，而留此弱種，尤可憂危矣。”

„I kdybychom tvrdili že to nestojí za řeč, je to nezdravé pro jejich tělo, krev a qi neproudí, dech je nečistý, nemoc se lehce vytvoří, a vstoupí do celého těla, nebo se přenesou na potomky. Pak oslabením těla trpí všichni, celý náš národ; ta slabost se přenáší, jak tedy můžeme mít schopné vojáky? Když se podíváme na lidi z Ameriky a Evropy, jsou vzpřímení a silní, protože si jejich matky nespazují nohy, tím se rasa snadno posílí; když obrátím zrak na lid mé země, jsou slabí a ohnutí, jelikož si naše matky spazují nohy, předává se slabost. V dnešním světě, kdy dochází k všeobecné mobilizaci, a národy spolu soupeří, je ponechání si takovéto slabosti obzvláště znepokojující a nebezpečné.“

(Kang Youwei in Jindai Zhongguo, 1975: 508-510)

Liang Qichao ve své eseji dochází k názoru, že Čína potřebuje napravit lidem mysl a mít co nejvíce talentovaných lidí. A právě základy obou dvou myšlenek jsou položeny již v dětství, a v dětství je zásadní výchova matkou. Základem toho, aby matka mohla správně vychovávat své děti je její vzdělání, tudíž vzdělání žen je tím opravdovým základem pro existenci státu. Ve vzdělání ženám mimo jiné brání také to, že si musí svazovat nohy.

„無亦少而習焉者不得其道也？故治天下之大本二：曰正人心、廣人才。而二者之本，必自蒙養始；蒙養之本，必自母教始；母教之本，必自婦學始。故婦學實天下存亡強弱之大原也。”

„Copak to není tak, že i ti, kdo začali v mládí, nemohou najít správnou cestu. Protože klíčem k řízení celého světa jsou dvě věci: napravit lidem mysl a mít co nejvíce talentovaných lidí. Základy obou těchto věcí jsou položeny v dětství; a základem výchovy v dětství je výchova matkou; a základem výchovy matkou je vzdělání žen. Takže vzdělání žen je příčinou toho jestli stát přežije nebo zanikne, jestli je silný nebo slabý.“

(Liang Qichao in Jindai Zhongguo, 1975: 549-555)

7 Závěr

Britští misionáři a aktivisté i čínští reformátoři se shodovali na tom, že svazování nohou bylo na přelomu 19. a 20. století přežitkem, který bylo třeba odstranit, ovšem jejich úhly pohledu se místy lišily.

Timothy Richard, John Macgowan a Alicia Little přistupovali ke svazování jako ke krutosti, jež byla neúprosně vetkaná do života čínských žen; Macgowan zároveň z náboženského hlediska dodával, že ničení vlastního těla je hřích vůči Bohu a Little především soucítila s údělem žen a dívek a chtěla zlepšit jejich životní podmínky. Liang Qichao a Kang Youwei nepopírali bolest a strasti, které s sebou svazování nohou pro ženy neslo, viděli je ale vždy až v kontextu nebo jako kořen jiného problému při snahách o modernizaci Číny; v jejich očích svazování nohou ohrožovalo zemi, protože bylo příčinou slabé armády, bylo důvodem posměchu cizinců a překážkou ve vzdělávání a výdělečné činnosti žen.

8 Seznam použité literatury:

8.1 Prameny:

Little, Alicia. *Intimate China: The Chinese as I have seen them*. London: Hutchinson 1899.

Little, Alicia. *Land of the Blue Gown*, London: T. F. Unwin 1902

MacGowan, John. *How England Saved China*. London: T. F. Unwin 1913

Richard Timothy. *Forty-five Years in China: Reminiscences*. London: T. F. Unwin 1916

Liang Qichao. "Lun nǚ xue" (*O vzdělávání žen*). In Li Youning, Zhang Yufa (eds.) *Jindai Zhongguo nüquan yundong shiliao*, Taipei: Guoli Taiwan shifan daxue 1975.

Kang Youwei. "Qing jin funü chanzu zhe". (*Podání trůnu s žádostí o zákaz svazování nohou*). In Li Youning, Zhang Yufa (eds.) *Jindai Zhongguo nüquan yundong shiliao*, Taipei: Guoli Taiwan shifan daxue 1975.

8.2 Literatura:

An Shaofan. *Competing to Interpret "Foot Liberation": Mrs. Archibald Little's Anti-footbinding Tour in Hong Kong, 1900*. *Frontiers of History in China*. 15. 105-134. 2020

Bossen, Laurel, and Hill Gates. *Bound Feet, Young Hands: Tracking the Demise of Footbinding in Village China*. 1st ed., Stanford University Press, 2017. California Press, 2005

Drucker, Alison R. "The Influence of Western Women on the Anti-Footbinding Movement 1840-1911." *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, vol. 8, no. 3, 1981, pp. 179–99.

Fan, Hong. *Footbinding, Feminism and Freedom: The Liberation of Women's Bodies in Modern China*. Routledge 1997

Kling, David W. *A History of Christian Conversion*. Oxford University Press. 2020

Ko, Dorothy. *Every step a lotus: Shoes for bound feet*. University of California Press, 2001

Ko, Dorothy. *Cinderella's Sisters: A Revisionist History of Footbinding*. University of California Press. 2007

Latourette, Kenneth Scott. *A History of Christian Missions in China*. New York:Macmilian. 1929

Levenson, Joseph R. *Liang Ch'i-ch'ao and the Mind of Modern China*. University of California Press, 1967

Levy, Howard S. *Chinese footbinding: The History of a Curious Erotic Custom*. Bell Pub. Co. 1967

Li Ruzhen. *Flowers in the Mirror*. University of California press. 1965

Lo Jung-pang. *K'ang Yu-wei: A Biography and a Symposium*. The University of Arizona Press. 1967

Olson, James S. et al. *Historical Dictionary of the British Empire*. Greenwood Press. 1996

Renshaw, Michelle C. *Accommodating the Chinese: The American Hospital in China, 1880-1920*. University of Adelaide. 2003

Schoch, Agnes Selin. "DR. ELIZABETH REIFSNYDER: PIONEER WOMAN MEDICAL MISSIONARY TO CHINA." *Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies*, vol. 9, no. 2, 1942, pp. 151–53.

Soothill, William E. *Timothy Richard of China*. London: Seeley, Service & Co. Lmted. 1924

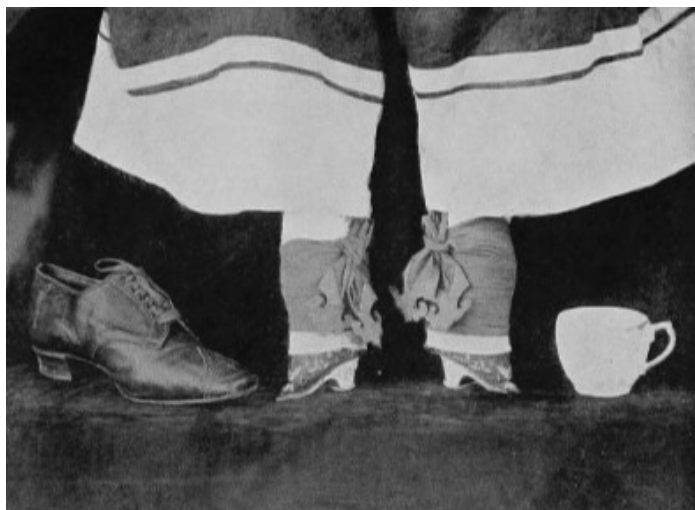
They Went To China: Biographies of Missionaries of the Disciples of Christ. United Christian Missionary Society. 1948

Wang Ping. *Aching for Beauty: Footbinding in China*. New edition ed., University of Minnesota Press, 2000

Whitefield, Brent. "The Tian Zu Hui (Natural Foot Society): Christian Women in China and the Fight against Footbinding." *Southeast Review of Asian Studies* 30 (November 2008): 203–12.

Příloha

Obr. 1.: *The Ideal Golden Lilies Small Enough to Fit into a Teacup* in Macgowan, 1913:
14

Obr. 2.: *Golden Lilies with Bandages Off* in Macgowan, 1913: 14

Obr. 3: Bare foot, poorly bound, Huaiyang, Henan in BOSSEN, Laurel a Hill GATES: 67

